

Moniääninen keinovalaistus

Neuvotteluja sopivan ja liiallisen valon välillä

Eerik Rutanen

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Etnologia ja antropologia

Pro gradu -tutkielma

03.09.2018

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Eerik Rutanen	
Työn nimi – Title Moniääninen keinovalaistus – Neuvotteluja sopivan ja liiallisen valon välillä	
Oppiaine – Subject Etnologia ja antropologia	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2018	Sivumäärä – Number of pages 74 sivua
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmani tarkoituksena on tutkia keinovalaistusta ottamalla samalla huomioon hämärän ja pimeän roolin valaistuksessa. Tarkastelen tarkemmin valaistuksen neuvottelemista pääasiassa yksilön arkipäiväisessä ympäristössä, mutta otan kantaa myös julkisen valaistuksen neuvoteltavuuteen. Lisäksi selvitän aistien roolia valaistuksen arvioinnissa. Koska aihe on vähän tutkittu humanistisella alalla, työni on ensimmäinen etnologinen tutkimus aiheesta Suomessa. Motiivinani onkin samalla testata, mitä teorioita voi käyttää aiheen tutkimiseen jatkossa. Tarkoitukseni on myös kokeilla, pääseekö etnologialla kiinni tämänkaltaiseen aiheeseen.</p> <p>Aineistonani käytän teemahaastatteluisia paikallisen tähtiharrastusyhdistyksen jäseniltä keräämiäni haastatteluita, joita kertyi yhteensä yhdeksän kappaletta. Lisäksi tukeudun kaksi kertaa Suomen Kirjallisuuden Seuran aineistoon. Nojaudun tutkimuksessa etnografian menetelmiin, jolloin otan huomioon myös omat asenteeni tutkimusaihetta kohtaan.</p> <p>Hylkäsin alkuperäisen teoriapohjani, joka perustui Mary Douglasin ajatuksiin saasteesta ja selitänkin tutkimuksessa syyt, miksi hylkäsin sen. Palaan siihen kuitenkin osittain tutkiessani hämärää välitilana. Käytän erilaisiin ääniin pohjautuvaa kirjallisuutta pääteoriapohjana. Testaan myös muistitiedon ja aistietnografian soveltuvuutta aiheen tutkimiseen. Analysoin aineistoa teemoittelun kautta.</p> <p>Vastoin ennako-odotuksiani aineistosta muodostui moniääninen keinovalaistuksen suhteen. Edelleen näistä äänistä paljastui valaistukseen liittyviä valta eroja ja neuvotteluita, joita käydään sekä julkisesti että yksityisesti. Valaistusta havaitaan ja arvioidaan näköaistin lisäksi myös tuntoaistilla osoittaen näin ilmiön multisensoriaalisen luonteen. Hämärästä näyttäytyy aineiston pohjalta välitilana, johon ei kuitenkaan voi soveltaa sitä koskevia aiempia teoriapohjia ainakaan suomalaisessa kontekstissa. Muistitiedon saralla nousi esiin paikkoihin ja nostalgiaan liittyvät muistot, joista jälkimmäinen vaikuttaa nykytilanteen arvioinnissa. Tämä tutkimus toimiikin hyvänä pohjana jatkotutkimuksille, joissa voi esittää yksityiskohtaisempia kysymyksiä aiheesta ja vertailemalla muiden ihmisryhmien kokemuksia.</p>	
Asiasanat – Keywords Keinovalaistus, valo, pimeä, hämärä, valta, neuvottelu, aistit, etnografia, etnologia, arki, siirtymätila, moniäänisyys	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	4
1.2 Tutkimustehtävä	7
1.3 Keinovalaistus yhteiskunnassa	8
1.4 Valaistus etnologiassa	10
2. Teoria ja käsitteet	13
2.1 Keskeiset käsitteet	13
2.2 Pois saasteesta	14
2.3 Etnografia ja aistit	16
2.4 Ääni ja moniäänisyys	18
2.5 Muistitieto	20
2.6 Teemoittelun teoriaa.....	21
3. Kenttä.....	23
3.1 Eettinen pohdinta.....	23
3.2 Kentälle	25
3.3 Haastateltavat ja haastattelut	27
4. Käsittely	31
4.1 Ääniä ja neuvotteluja.....	31
4.2 Kategoriat ja hämärä	38
4.3 Kehon aistimuksia	43
4.4 Muistoja.....	48
5. Päätäntä	54
6. Lähteet.....	58
6.1 Tutkimusaineistot	58
6.2 Kirjallisuus	58
7. Liitteet	67

Liite 1. Haastattelukutsu.....	67
Liite 2. Haastattelukysymykset	68
Liite 3. Jatkokysymykset.....	69
Liite 4. Esikysymykset ja sähköpostihaastattelu	70
Liite 5. Kenttäpäiväkirja.....	72

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Keinovalaistuksesta on tullut kiinteä osa teollistuneiden maiden ihmisten elämää. Kaupungit ovat keinotekoisesti valaistuja, suurimmat valtatie kylpevät valossa miltei kokonaan ja sytytämme kattolamput asunnoissamme. Itse heräsin keinovalaistuksen määrään muuttaessani maaseudulta Jyväskylään opiskelemaan. Kotiseudullani Laukaassa keinovalaistusta ei kirkonkylää ja suurempia kasvihuoneita lukuun ottamatta ollut erityisemmin. Sen sijaan koiratarhan liiketunnistimen aktivoima ulkovalo tuli erittäin tutuksi öisin. Valot tuntuivat olevan aina jotain tarkoitusta varten: suunnattu tielle, pihan valaisuun tai ilmaisemaan kaupallista toimintaa. Kaupungissa asuessani olen sen sijaan pistänyt merkille keinovalaistuksen tunkeilevemmän puolen. Talvikautena, jolloin luonnonvalon määrä on vähäisimmillään, kaupunki kylpee keinovaloissa sekä päivällä että yöllä. Valaistus aiheuttaa usein suurissa kaupungeissa ilmiön, jossa keinovalo heijastuu pilvistä ja muista ilmakehän hiukkasista takaisin kohti maanpinta, jolloin koko taivas näyttää ikään kuin hehkuvan. Englanninkielessä ilmiöstä käytetään käsitettä *skyglow*, jota vastaava termi Suomen kielessä olisi *hohdevalo* (Lyytimäki 2006, 60-61). Sen sijaan, kun yleisellä tasolla viitataan haitalliseen keinovalaistukseen, kattoterminä on käytetty *valosaastetta*, jonka englanninkielinen vastine on *light pollution*. Lisäksi Suomessa on yleistynyt viime aikoina myös termi *hukkavallo* (Bongaalinnunrata [online]).

Tähtiharrastajana olen huomionnut taivaan hehkumisen Jyväskylän päällä jo kauan ennen kuin muutin kaupunkiin. Koska hohdevalo rajoittaa tähtitaivaan havaitsemista peittämällä havaittavan kohteen omalla valollaan, ovat tähtiharrastajat jo pitkään olleet tietoisia ongelmasta. Tätä kautta olen saanut tietoa keinovalaistuksen vaikutuksista jo etukäteen, ja olen tietoinen sen mahdollisista vaikutuksista omaan mielipiteeseeni aiheesta. Varsinaista tutkimusta valosaasteesta tai keinovalaistuksesta yleisemmin ei ole tehty Suomessa kuin vasta aivan viime vuosina.

Sytykkeen tätä aihetta varten sain alun perin lukiessani *Suomalaisten asenteet valosaasteeseen punnitaan* -artikkelia (Liljeström 2012, 59), jossa kerrottiin valosaastetta kartoittavasta kyselystä. Artikkelin painotti aiheen ajankohtaisuutta, mutta myös ihmisten toisistaan eräviä mielipiteitä keinovalaistusta kohtaan. Tehdessäni tutkimussuunnitelmaa keinovalaistuksesta loppuvuodesta 2013, ilmestyi yhtä aikaan Suomen ympäristökeskuksen tutkijoiden Jari Lyytimäen ja Janne

Rinteen toimesta yksinomaan valosaastetta käsittelevä yleiskirja *Valon varjopuolet. Valosaaste ympäristöongelmana* (2013). Tämä oli ensimmäinen yksinomaan valosaasteeseen kantaa ottava tietokirja Suomessa, joskin Lyytimäki oli käsitellyt aihetta jo aiemmin osana *Unohdetut ympäristöongelmat* teosta (2006).

Valosaasteen profiilin noususta kertonee jotain se, kuinka vuonna 2011 siihen otettiin kantaa jopa hallitusohjelmassa, joskin lyhyesti:

Selvitetään tarvetta kehittää ohjeistusta häiritsevän valosaasteen vähentämiseksi – – –
. (Valtioneuvoston kanslia 2011, 72 [online].)

Varsinaisia toimenpiteitä asian suhteen ei siis esitetty, mutta Suomen vuonna 2014 säädetyssä ympäristösuojelulaisissa valo lasketaan monien muiden ohella päästökseksi. On kuitenkin mielenkiintoista huomata, että valo määriteltiin ympäristöä pilaavaksi tekijäksi jo kumotussa vuoden 2000 laissa, joskin päästökseksi siihen viitattiin ainoastaan epäsuorasti:

Tässä laissa tarkoitetaan – – – ympäristön pilaantumisella sellaista ihmisen toiminnasta johtuvaa aineen, energian, melun, värinän, säteilyn, valon, lämmön tai hajun päästämistä tai jättämistä ympäristöön, jonka seurauksena aiheutuu joko yksin tai yhdessä muiden päästöjen kanssa – – –. (Ympäristölaki 2000/86, 3 § [online].)

Tässä laissa tarkoitetaan – – – päästöllä ihmisen toiminnasta aiheutuvaa aineen, energian, melun, värinän, säteilyn, valon, lämmön tai hajun päästämistä, johtamista tai jättämistä yhdestä tai useammasta kohdasta suoraan tai epäsuorasti ilmaan, veteen tai maaperään – – –. (Ympäristölaki 2014/527, 5 § [online].)

Lakeja laadittaessa kannattaa kuitenkin kiinnittää huomiota huolelliseen valmisteluun, sillä liian tiukka laki voi aiheuttaa kohtuutonta haittaa muun muassa liikenteelle (Puolakka 2014, 26). Vaikka valosaastetta käsitellään usein juuri ympäristön pilaantumista edesauttavana tekijänä, en voi olla ottamatta huomioon keinovalaistuksen yleisesti tuomia hyötyjä. Keinovalaistuksen hyödyt ovat usein ilmeisiä aina huoneen valaisusta jalkakäytävän valaisuun. Pohjoisilla alueilla sijaitseminen merkitsee vähäistä luonnonvaloa osan vuodesta, ja tämä edelleen voi aiheuttaa muun muassa niin kutsuttua kaamosmasennusta. Eräänä taudin hoitokeinona onkin käytetty kirkasvaloterapiaa, jossa henkilö viettää osan ajasta kirkkaan keinovalolähteen ääressä. Nimenomaan ristiriita hyväksi

koettavan ja ongelmalliseksi mielletävän keinovalon välillä askarrutti minua ja on myös yksi syy tämän tutkimusaiheen valintaan.

Tämän hetkiseksi keinovalaistuksen kasvuksi on laskettu 2,2 prosenttiyksikköä vuodessa. Eräinä voimakkaan kasvun alueina ovat olleet kaupunkien laidoilla sijaitsevat alueet, mutta hieman yllättäen kaupunkien keskusta-alueilla kasvu on ollut negatiivista. Sähkön hinnannousu on avannut markkinoita vähäenergisille valonlähteille, joista ehkä tunnetuimpana esimerkkinä voidaan antaa ledivalot (Kyba 2017, passim.). Tästä on kuitenkin seurannut niin sanottu Jevonsin paradoksi: ledivalojen käyttöä on pystytty lisäämään ilman, että kulut ovat nousseet verrattuna vanhemman teknologian aiheuttamiin kuluihin (Jevons 1866, 123; Lyytimäki & Rinne 2013, 186). Toisaalta keinovalaistus on osittain kulkemassa ”älyvalaistuksen” suuntaan, jolloin esimerkiksi kännykkäsovelluksen avulla henkilö pystyy hallitsemaan valaistuksen määrää (Rantanen 2015, 87). Odottaisin tämän johtavan valaistuksen joustavuuden lisääntymiseen, jolloin keinovalon määrä on nopeasti ja helposti muutettavissa tilanteen tarpeisiin. Mielestäni tämä tosin koskisi ainoastaan henkilökohtaista valaistusta. Taloudellisesta toiminnasta johtuvaan valaistukseen suuntauksella lienee vähän vaikutusta.

Odotan myös ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen lisäävän valaistuksen tarvetta epäsuorasti. Napapiirin pohjoisen puolen alueiden muuttuessa taloudellisesti hyödynnettävämmiksi arktisen jään ja roudan sulaessa, on oletettavissa keinovalaistuksen lisääntyvän ihmisen toiminnan vuoksi sekä näillä alueilla, että niiden tukialueilla, joiksi voidaan nimittää napapiirin alapuolella sijaitsevia valtioita, joihin myös Suomi kuuluu (Smith 2011, 185, 307-308). Lisäksi vähälumisemmiksi muuttuvat talvet luovat paineita lisätä valaistusta, koska normaalisti valkoinen lumi heijastaa tehokkaasti auringonvaloa ja jo olemassa olevaa keinovaloa. Muun muassa nämä uhkakuvat ovat innostaneet minua kirjoittamaan keinovalaistuksesta, jotta sitä ja sen aiheuttamia konflikteja voidaan paremmin ymmärtää ja kenties ratkaista hyvissä ajoin.

Vaikka keinovalaistusta on tutkittu luonnontieteiden näkökulmasta, on se saanut osakseen vähemmän huomiota humanistisilla aloilla. Tätä tutkimusta varten minun olikin hankala löytää aiheesta kertovaa tutkimuskirjallisuutta etnologian, antropologian tai muun kulttuureja käsittelevän tieteenalan saralta¹. Tutkimusaiheeseen tutustuessani tukeuduinkin paljolti luonnontieteiden

¹ Aineiston hakemiseen käytin ProQuest Central, JSTOR, SAGE ja Finna tietokantoja. Suomenkielisinä hakusanoina käytin termejä keinovalaistus, luonnonvalo, valo, valaistus ja pimeys. Englanninkielisessä haussa käytin termejä light

lähteisiin, jolloin itselläni mieleen nousi kysymys poikkitieteellisyydestä. Tämä tutkimus käyttää kuitenkin etnologian menetelmiä ja teoreettisia lähtökohtia tuottaakseen nimenomaan uutta etnologista tietoa. Lisäksi se tutkii arkea ja tavanomaista, joita pidetään etnologisen tutkimuksen merkinä (Korkiakangas 2006, 133). Sen sijaan voisin luonnehtia, että otan kantaa tieteidenväliseen keskusteluun etnologian puheenvuorolla. Itselleni on ollut mukavaa ja jopa rohkaisevaa huomata, kuinka niin luonnontieteellispainotteisen aiheen tarkasteluun on pyydetty myös humanististen alojen näkökulmaa (Hölker 2010, 4).

Taustoitin ja perustelen tutkielmani Johdanto-luvussa tutustumalla keinovalaistuksen yhteiskunnallisiin ominaisuuksiin ja käymällä lävitse etnologista tutkimuskirjallisuutta, jonka aiheena on ollut valaistus. Lisäksi kerron tutkimuksen tavoitteista ja avaan tutkimuskysymyksiä. Seuraavassa luvussa käyn lävitse tutkimuksessa käytettävää teoriapohjaa ja käsitteistöä sekä kerron, miksi hylkäsin keinovalaistuksen tutkimisen saasteen näkökulmasta. Kolmannessa luvussa kirjoitan tutkimuksen kentästä ja haastatteluista, jonka jälkeen neljännessä luvussa analysoin keräämääni aineistoa. Viidennessä luvussa esittelen johtopäätökset. Kuudes luku sisältää tutkimuksessa käytetyt aineistot ja lähteet. Viimeinen luku on omistettu liitteille, joista liite 1 käsittää haastattelukutsun, jolla hain haastateltavia mukaan tutkimukseen. Liitteessä 2 ovat ennen haastatteluja miettimäni haastattelukysymykset ja liite 3 pitää sisällään kysymykset, jotka nousivat itse haastatteluiden aikana esille. Liite 4 sisältää lyhyen esihaastattelun sähköpostin välityksellä. Liitteessä 5 ovat puhtaaksikirjoitetut merkinnät pitämästäni pienimuotoisesta kenttäpäiväkirjasta.

1.2 Tutkimustehtävä

Koska aiempaa tutkimusmateriaalia keinovalaistuksesta oli niukasti, ei minulla ollut tutkimuksen alussa selkeää kuvaa tutkimuskohteesta ja -ongelmista. Mielessäni oli kyllä ajatus rakentaa tutkimus, jossa keinovalaistusta tutkitaan saasteen etnologisesta näkökulmasta, mutta kerätessäni aineistoa jouduin hylkäämään kyseisen lähestymistavan. Kirjoitan syistä, jotka johtivat luopumispäätökseeni tarkemmin luvussa 2.2. Nykyään etnologiassa kuitenkin ymmärretään tutkimusongelmien ja -metodien muutokset osaksi tutkimusprosessia (Ruotsala 2005, 47). Tiettyjä teemoja ja kysymyksiä nousikin aineiston keruun yhteydessä, joita olen pyrkinyt edelleen jalostamaan eteenpäin.

Eräänä hyvin yleisenä tutkimuksen tehtävänä toimii tarkoituksellisuus löytää metodi tai näkökulma, josta voi myöhemmin jatkaa asian tarkempaa tarkastelua etnologiassa. Tämä on suora vastaus tutkimusaiheen vähäiseen käsittelyyn tieteenalan tutkimuskirjallisuudessa. Alun perin tarkoituksenani oli myös todistaa, että etnologialla ylipäänsä pääsee käsiksi tämän kaltaiseen tutkimusaiheeseen, mutta tutkielman johdantoa kirjoittaessa voin jo todeta asian ratkenneeksi positiivisen vastauksen suuntaan.

Päättökysymykseksi nostaisin juuri syyn, miksi keinovalaistusta ei voi tutkia saasteen näkökulmasta etnologiassa. Huomauttaisin silti, että painotan tässä nimenomaan etnologista näkökulmaa enkä näin ollen pyri väheksymään luonnontieteellisiä tutkimuksia, jossa hallitsematonta keinovalaistusta pidetään valosaasteena. Alkuperäinen teoreettinen kehys on kantautunut sen sijaan tapaan, jolla pyrin tutkimaan hämärää siirtymätilana.

Mahdollisen jatkotutkimuksen kannalta ehkä tärkeimmät kysymykset liittyvät aisteihin ja siihen, kuinka niiden avulla keinovalaistus koetaan. Pienimuotoisempana kysymyksenä pidän myös haluani selvittää vallan roolia keinovalaistuksessa, johon sen liialliseksi kokeva ei voi vaikuttaa. Nojaudun myös vähäisissä määrin muistitiedon metodologiaan yrittäessäni selvittää, kuinka valaistus näyttäytyy ihmisten muistoissa.

1.3 Keinovalaistus yhteiskunnassa

Nopealla uutishauulla huomaa, että ongelmallista keinovalaistusta eli valosaastetta käsitteleviä uutisia alkoi ilmestyä 2010-luvulla ja vauhti on kiihtynyt viime vuosina (Helsingin Sanomat, 13.10.2017; Yle, 13.10.2017 [online]). Myös erilaisia valaistukseen ja valosaasteeseen liittyviä kampanjoita ja tapahtumia on syntynyt, kuten Bongaa Linnunrata -kampanja, jossa valosaasteen määrää arvioidaan tähtitaivasta havainnoimalla. Jyväskylässä järjestettävän Valon Kaupunki -tapahtuman tarkoituksena on kehittää valaistusta kaupunkiympäristössä. Siinä missä ensiksi mainittu pyrkii kartoittamaan ongelmaa, jälkimmäinen pyrkii luomaan uusia ratkaisuja ja samalla tuomaan esille valoon liittyvää estetiikkaa.

Keinovalaistukseen liittyy myös tietynlaisia oletuksia, joilla on perusteltu valaistusratkaisuja. Yksi tunnetuimmista väittämistä on ollut, että keinovalaistus vähentää rikollisuutta, mutta asian tarkempi

tutkiminen on paljastanut, ettei asia ole niin yksiselitteinen (Marchant 2005, 18). Keinovalaistus lisää kylläkin turvallisuuden tunnetta, joka edelleen muun muassa mahdollistaa liikkumisvapauden useammille ihmisille (Johansson 2011, 39). Turvallisuuden tunteeseen vaikuttaa keinovalaistuksen lisäksi myös muut ympäristösuunnittelun tekijät, joiden kautta hyväksyttävää keinovalaistuksen määrää arvioidaan. Lisäksi turvallisuuden tunteeseen vaikuttaa jossain määrin sukupuoli ja se, liikkuuko henkilö tutussa ympäristössä (Boomsma & Steg 2014, passim.; Lyytimäki & Rinne 2013, 163).

Valokuvat maapallon pinnan peittämistä valoista ja ihmisten tietoisuuden lisääntyessä liiallisen keinovalaistuksen haitoista, kiinnostus erilaisista ratkaisuista on kasvanut. Jos tilannetta tarkastelee ympäristöongelmien rakentumisen teorian näkökulmasta, sijoittaisin nykytilanteen ympäristöongelman rakentumisvaiheeseen, koska tiedotus on levinnyt mediaan ja valosaastetta on perusteltu paitsi uhkaksi luonnolle myös ihmisen terveydelle (Falchi 2011, 2). Jossain määrin ongelma on myös edennyt seuraavaan vaiheeseen, koska tiettyjä laillisia toimenpiteitä on jo tapahtunut (Hannigan 2006, 68).

Koska valosaaste käsitetään usein paikalliseksi ongelmaksi, ei ole yllättävää, että on syntynyt eräänlaisia yöllisen pimeyden suojelualueita eri puolelle maailmaa (International Dark-Sky Association 2017 [online]). Mutta kielikö tämänkaltainen suhtautuminen niin sanotusta perinteisestä ympäristöajattelusta, joka on kiinnostunut ainoastaan sopeutumisesta paikallisiin ongelmiin. Keinovalaistus ei leviä samalla tavalla ympäri maailmaa, kuten vaikka hiilidioksidipäästöt, vaan se on sidottu valonlähteisiin ja niiden lähistöön. Valosaasteen globaali ulottuvuus voisikin olla valaistuksen tarpeellisuuden logiikka, joka saa ihmisen rakentamaan turhaa ja huonosti suunniteltua valaistusta. Mielestäni tämän logiikan tunnistaminen ja sen kritiikki todistavat, että valosaasteen globaalin ulottuvuus otetaan huomioon. Nämä ovat merkkejä postmodernista ympäristöajattelusta ja tällöin etnologialla on sanottavansa ainakin ”perinteiseksi” luokitellun tietämyksen saralla (Oksanen 2012, 37).

Keinovalaistus voi myös uhata alkuperäiskansojen kansanperinnettä ja kulttuuri-identiteettiä. Uudessa-Seelannissa on pystytty puuttamaan valaistukseen laillisin keinoin nimenomaan sen nojalla, että tähtitaivas on laskettu osaksi Maorien kulttuurillista pääomaa. Tähdet toimivat yhtenä kulttuurillisten tapojen eteenpäin välittäjänä, kun niitä käytetään muun muassa perinteisen tähtinavigoinnin opettamiseen, jolla edelleen on ollut suuri merkitys saarien välillä liikkumiseen. Maorien perinteisen maailmankatsomuksen mukaan koko universumi on verkostoitunut, jonka

yhtenä osana ovat toimineet tähdet. Tällöin tähtien menetys vaikuttaisi olennaisesti kaikkiin muihin olentoihin ja toimijoihin. Uuteen-Seelantiin on perustettu jo pimeydensuojelualueita kansanperinteen suojaksi, mutta myös palvelemaan kasvavaa ”pimeysturismia”. Tämä sen sijaan on nostanut tähtitaivaan arvoa myös taloudellisena luonnonvarana (Abbari 2013, passim.). Vaikka en käsittele tätä aihetta tämän enempää, esittäisin silti kysymyksen, voisiko samanlaisia alueita perustaa esimerkiksi Suomen Lappiin kasvavaa revontuliturismia ruokkimaan? Ja entä saamelaisten oikeudet tähtitaivaaseen ja revontuliin?

1.4 Valaistus etnologiassa

Itse valoa, joka sisältää sekä luonnon- että keinovalon, on etnologiassa tutkittu muun muassa osana arkea, aikaan liittyvänä tekijänä. Luonnonvalon määrän vaihtelu on vaikuttanut voimakkaasti sekä vuotuiseen että päivittäiseen työrytmiin. Keinovalaistusta on käsitelty kynttilän kautta siten, kuinka se on mahdollistanut toimeliaisuuden pimeällä rikkomalla ”luonnollisen” ajanrytmin. Lisäksi kynttilän valo on ollut tekijä, jonka avulla juhlat on pyritty eriyttämään tavallisesta arjesta. Tämän kaltainen, tulen luomaan valaistukseen perustuva tekniikka ja valon määrän sääntely, on 1800-luvulla uskottu talon emännän huolehdittavaksi. Yleisesti muutkin tuleen liittyvät toimet luettiin naisen työnkuvaan kuuluvaksi kodinpiirissä, joskin miehen tehtävänä oli varsinaisen tulen sytyttäminen (Sääskilahti 2000, 58-59; Knuutila 2006, 151, 153). Vaikka sukupuoliin liittyviä kysymyksiä en käsittele tässä tutkimuksessa, kysyisin silti ääneen, muuttuiko keinovalaistus olemukseltaan maskuliiniseksi sekä palvelemaan maskuliinisia tehtäviä siirryttäessä sähkövalaistukseen?

Luonnollisesti valo paljastaa tai tekee asioita näkyväksi meille. Kuitenkaan tämä ei ole suoraviivainen prosessi vaan se tapahtuu kulttuurisidonnaisilla tavoilla. On tärkeää huomata, että vaikka valo on immateriaalista olemukseltaan niin se valaisee materiaalisia kohteita ja mahdollistaa toiminnan. Näin ollen sen tutkimisen voi linkittää materiaaliseen kulttuuriin. Tähän liittyen on käytetty sana valomaisemaa² eli mitä valo valaisee ja missä se mahdollistaa toiminnan. Tämän maiseman sijaintiin ja kokoon vaikuttavat moraaliset arvot, valta ja sosiaaliset käytänteet (Bille & Sørensen 2007, 266, 280). Mikäli tähän yhdistää havaitut turvattomuuden tunteen erot naisten ja

² Käännös alkuperäisestä termistä *lightscape* (Bille & Sørensen 2007, 263).

miesten välillä erilaisissa valaistusympäristöissä, olisi perusteltua tutkia tarkemmin valomaisemaan liittyviä valtakysymyksiä (Boomsma & Steg 2014, passim.).

Valoon liittyy huomattava määrä symboliikkaa uskonnollisissa yhteyksissä, esimerkiksi kynttilöihin kristinuskossa. Jo Raamatussa kerrotaan Jumalan erottaneen valon pimeydestä ja nähneen, että se oli hyvä. Valo symbolisoikin renessanssi ajan Venetsiassa yhteyttä Jumalaan, ja pyhimysten tapauksessa henkilön sytyttämä kynttilä antoi mahdollisuuden yhteyteen pyhään kirkollisen instituution ulkopuolella. Kynttilän on myös todettu symbolisoivan valta-asemaa, ja näin ollen käytettynä eri rituaaleissa vahvistavan hierarkiaa. Toisaalta kynttilä pystyi toimimaan myös protestina (Boholm 1987, 56, 62, 65). Tässä kohtaa voisin lyhyesti pohtia sitä, liittyykö symboliikka itse kynttilään objektina vai sen luomaan valaistukseen? Mielestäni kynttilät ovat sen verran rajattuja käyttötarkoitukseltaan, että ne voivat ainoastaan kantaa mukanaan passiivisesti valon symboliikkaa, vaikka liekki ei palaisi.

Vaikka valoa on tutkittu etnologiassa hieman ”paloittain”, onnistuin törmäämään Jan Garnertin *Anden i lampan: Etnologiska perspektiv på ljus och mörker* -väitöskirjaan. Kyseessä on kuitenkin enemmänkin keinovalon kulttuurihistoriaan keskittyvä teos, joka käsittelee valaistustekniikan muuttumisen tuomia muutoksia valaistuksen kulttuurilliseen puoleen pääasiassa kuva-aineiston pohjalta (Garnert 1993, 272-273, 276). Teoksessa ei oteta kantaa keinovalaistuksen tunkeileviin ja haitallisiksi koettuihin puoliin. Sen sijaan tärkeiksi teemoiksi nousevat ajan ja paikan muuttuvuus, jonka uuden tyyppinen valaistus mahdollisti. Kirjassa todetaankin valon olevan dynaaminen voima, joka käynnistää kulttuurillisia ja sosiaalisia prosesseja. Eräänä mielestäni tärkeänä seikkana nostaisin huomion siitä, kuinka valo ja pimeys ovat menettäneet symbolisia merkityksiään (Garnert 1993, 277, 278, 279, 282).

Keinovalaistus aiheena on helposti hahmotettavissa, mutta sen voi linkittää myös muihin aiemmin etnologiassa tutkittuihin aiheisiin kuten sähköön ja sähköistymiseen (ks. Fingerroos 2000; Fingerroos 2004). Osittain tämä johtuu molempien kohteiden jakamista yhtäläisyyksistä ja niiden jakamista kulttuurillisista arvoista. Suunnittelinkin käsitteleväni aihetta osittain juuri tästä näkökulmasta, mutta lopulta hylkäsin lähestymistavan, koska aineistosta nousi hyvin vähän sitä tukevia ääniä. En väitä, etteikö aihetta voisi käsitellä tällä tavoin, vaan en yksinkertaisesti ollut kerännyt aineistoa aihetta silmällä pitäen. Koen kuitenkin asian mainitsemisen arvoiseksi keinovalaistukseen liittyvän vähäisen tutkimuskirjallisuuden vuoksi.

Sekä keinovalaistukseen että sähkөөn liitetään erilaisia arvoja ja arvostuksia, jotka usein ovat positiivisia. Molemmat on nähty edistyksen mittana ja sosiaalisten arvojen välittäjänä (Hughes 1983, 2; Lyytimäki & Rinne 2013, 80). Valoa on pidettykin metaforana selkeydelle, olemassa ololle ja totuudelle (Bille & Sørensen 2007, 272). Mielestäni tässä on kuitenkin hyvä muistaa ajallinen ulottuvuus erityisesti sähkön suhteen. Aiemmin jonkin alueen sähköistämiseen liitettiin positiivisia arvoja aina kansallisylypeydestä lähtien (Fingerroos 2004, 13). Nykyään sähkö sen sijaan otetaan jo itsestään selvyytenä länsimaissa, jolloin voisi jo puhua sähkön yhteiskunnallisesta saturaatiosta. Arvioisi sähkön maantieteellisen leviämisen olevan Suomessa nykyisin hyvin vähäistä. Sen sijaan uusia sähkönkulutus kohteita kehitetään jatkuvasti. Voisin puhua enemmän sähkön horisontaalisen kasvun sijaan vertikaalisesta kasvusta.

Sen sijaan keinovalaistus ei ole vielä saavuttanut kyseistä tilannetta. Mielestäni keinovalaistus poikkeaa sähköstä siinä mielessä, että se ei ole olemukseltaan sidottu johtoihin ja kaapeleihin, vaikka niitä toki tarvitseekin energian siirtämiseen. Lisäksi halventuneet aurinkokennot ovat mahdollistaneet itsenäisen valaistuksen asentamisen. Kun keinovalo syttyy, se pääsee leviämään ympäristöönsä vapaasti, ellei tielle osu sitä pysäyttäviä esteitä. Tässä mielessä keinovalaistus ei ole yhtä sidottu horisontaaliseen kasvuun kuin sähkö. Kasvu keskittyy usein alueille, joissa taloudelliset ja sosiaaliset edellytykset keinovalaistuksen lisääntymiselle ovat otolliset (Lyytimäki & Rinne 2013, 66-67). Kuitenkin voinen todeta, että kasvu tapahtuu edelleen keinovalaistuksen osalta sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti.

2. Teoria ja käsitteet

2.1 Keskeiset käsitteet

Valosaastetta on määritelty taivaalle tarpeettomasti heijastuvana valona, joka on häiritsevän kirkasta (Mot Kielitoimiston sanakirja [online]). Tämä on mielestäni kaikista laajimmille levinnyt käsitys, koska ongelma on helposti hahmotettava ja se sijaitsee jossain, tässä tapauksessa taivaalla. Itse saastetta on pidetty luonnontieteissä minä tahansa mahdollisesti haitallista asiaa, joka ihmisen toiminnan tuloksena on päässyt luontoon (Sutton 2007, 72). Tutustuessani aiheeseen enemmän, löysin syvällisemmän määrittelyn, jossa valosaaste on valaistusta, joka suuntautuu muualle kuin aiottuun kohteeseen ja josta aiheutuu terveys- ja ympäristöhaittoja (Lyytimäki & Rinne 2013, 15). Tässä määritelmässä valosaaste ottaa aktiivisemmän roolin, tunkeutuen voimakkaammin eri elämänalueille ja häiriten sekä luontoa että ihmisiä.

Kuten jo aiemmin mainitsin, päätin kuitenkin luopua valosaaste -termin käytöstä sen negatiivisen konnotaation vuoksi. Sen sijaan pyrin käyttämään ilmaisua *häiritsevä* tai *liiallinen keinovalo*, kun viittaa keinovalaistuksen haitallisiin puoliin. Mot Kielitoimiston sanakirja määrittelee keinovalaistuksen kaikeksi luonnottomaksi valoksi, jonka ihminen toiminnallaan saa aikaan. Myös haastateltavat määrittivät asian näin. Sen sijaan tuli osoittautui haastatteluissa huomattavan monimuotoisemmaksi määriteltäväksi asiaksi ja käsitellenkin sitä analyysiluvussa. Huomauttaisin kuitenkin vielä, että tuli on yksi ihmisen ensimmäisistä teknologioista, joka valjastettiin ihmiskunnan käyttöön arviolta 0,3–2 miljoonaa vuotta sitten (Rantanen 2015, 51).

Puhuessani valaistusympäristöstä tai valomaisemasta, lasken niihin kuuluvaksi luonnollisen ja keinovalaistuksen lisäksi myös pimeyden ja hämärän. Tämä johtuu siitä, että kyseessä ovat kokonaisuuksia kuvaavat termit, jossa eri valaistuslähteet toimivat yhdessä valon niukkuuden kanssa, jälkimmäisen vaikuttaessa keinovalojen käytön logiikkaan. Pimeyden ja hämärän vaikutus ei ole kuitenkaan täysin suvereeni vaan prosessiin osallistuu muitakin tekijöitä kuten tulen myöhemmin osoittamaan neljännessä luvussa.

Koska tässä tutkimuksessa esiintyy ihmisten erilaisia ääniä, on käsitettä syytä avata nopeasti. Tietenkin ääni on fyysistä ilman aaltoliikettä, jonka ihminen synnyttää kurkussaan. Etnologiassa äänellä kuitenkin tarkoitetaan enemmän: haastateltavien, haastattelijan ja muiden mahdollisten

henkilöiden välittämiä merkityksiä fyysisen äänen, kirjoitetun tekstin tai silmillä tulkittavan viittomakielen välityksellä. Edelleen tämä ääni voi siirtyä kirjoitettuun muotoon litteroinnissa tai pysyä ääninauhoituksena. Näistä äänistä tutkija edelleen pyrkii vetämään johtopäätöksiä tutkimusongelman ratkaisemiseksi. Myös se, keiden ääniä kuunnellaan ja annetaan kuulua, on tärkeä valtakysymys (Fingerroos & Kurki 2008, 7-8). Tämän lisäksi on olemassa moniäänisyyttä, jota voidaan pitää useina erilaisina ääninä, jotka edelleen voivat olla keskenään ristiriitaisiakin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jokin yksittäinen asia voi sisältää erilaisia ihmisten siihen suuntaamia arvoja, mielipiteitä ja kokemuksia.

2.2 Pois saasteesta

Kun kirjoitin tutkimussuunnitelmaa tätä työtä varten, pidin varmana, että tulen lähestymään keinovalaistusta nimenomaan saasteen näkökulmasta. Teoreettiseksi pohjaksi kaavailin Mary Douglasin ajatuksia saasteesta ja liasta. Hän määrittelee asian seuraavasti:

Kuten tiedämme, lika on perimiltään epäjärjestystä. Ehdotonta likaa ei ole olemassakaan: se on vain katsojan silmässä. Jos kartammekin likaa, emme tee sitä siksi, että pelkäisimme tai olisimme pyhän kauhun vallassa – – – Lika loukkaa järjestystä. Lian poistaminen ei ole negatiivinen teko, vaan positiivinen yritys järjestää ympäristöä – – – Jahdatessamme likaa, tapetoidessamme, sisustaessamme ja siistiessämme meitä ei aja toimintaan huoli taudeista, vaan me järjestämme ympäristöämme myönteisessä mielessä, sovitamme sen ideoittemme mukaiseksi. Lian välttelyssämme ei ole mitään pelonsekaista tai järjetöntä: se on luovaa toimintaa, yritys liittää muoto tarkoitukseen, tehdä kokemuksesta kokonaisuus. (2000, 47-48).

Lian ja saasteen ei siis tarvitse olla mitään konkreettista vaan ainoastaan järjestystä loukkaavaa. Järjestys sen sijaan voi olla mitä hyvänsä järjestystä aina eläintenluokittelusta tavaroiden sijaitsemiseen oikeille hyllyille. Mitä enemmän asiaa kuitenkin pohdin, sitä enemmän minusta tuntui, että joutuisin hylkäämään Douglasin teorian. Kirjoitan lyhyesti syistä, jotka saivat minut luopumaan kyseisestä lähestymistavasta keinovalaistukseen.

Kun tutkimuksen aihe kehittyi eteenpäin, tein päätöksen luopua valosaasteesta käsitteenä ja käyttää keinovalaistus -käsitettä. Päädyin tähän siksi, että koin valosaasteen liian puolueelliseksi käsitteeksi,

koska saaste sanana on lähtökohtaisesti negatiivinen. Tämä sai minut ajattelemaan Douglasin käsitystä liasta ja saasteesta nimenomaan epäjärjestyksen ilmentymänä (Douglas 2000, 47). Valoa on hankala sijoittaa omalle paikalleen ympäristössä, sillä se on kaikkialla ja helposti leviävää, jolloin sen on hankala ainakin periaatteessa rikkoa kategorioiden rajoja. Epäjärjestyksen pitäisi olla nimenomaan rajoittamatonta ja tältä osin valon voikin ajatella olevan nimenomaan juuri sitä. Mutta tällöin rajoittamattomuudesta pitäisi olla mahdollista luoda kategorioita ja sääntöjä (Douglas 2000, 156). Yritykset vähentää valaistusta voi nähdä eräänlaisena säännön luontina, mutta tällöinkin kysymys on liiallisen valon vähentämisestä.

Ehkä parhaiten liiallista keinovalaistusta saasteena voisi verrata meluun ja melusaasteeseen, joskin molemmat poikkeavat edelleen toisistaan oleellisesti. Molemmat ovat immateriaalisia, joita voi olla hankala tunnistaa ja luokitella omaksi kokonaisuudeksi. Lisäksi tietynlaiseen meluun on yhdistetty positiiviseksi luokiteltavia arvoja, kuten edistys ja voima (Schafer 1994, 179). Toisaalta valo on olemukseltaan aktiivisempaa, sillä se mahdollistaa ihmisen toimintaa, kun taas melu on enemmänkin toiminnan tuote. Ehkä mielenkiintoisin seikka meluun suhtautumisessa on se, että sitä siedetään tiettyyn ”rajaan” saakka, joka konkretisoituu usein jonain tiettyinä desibelimääränä. Valon tapauksessa vastaavanlaisena mittari voi käyttää lukseja.

Ajallisessa mielessä valo on alisteinen luonnon asettamille säännöille kuten päivän ja yön kiertokululle, jota keinovalaistus rikkoo. Ehkä juuri tässä kohtaan Douglasin ajatuksia voisi soveltaa, sillä yö ja päivä muodostavat helposti hahmotettavat kategoriat ja hämärä toimii eräänlaisena välitilana ja siirtymävaiheena. Tätä ajatusta tukemaan löytyy Ruotsista hämärään sijoittuva hetki, jonka aikana aktiviteetti poikkeaa yön ja päivän ajan toimista (Garnert 2011, 10). Jälkikäteen itselläni nousi ajatus siitä, onko keinovalaistuksesta yksinkertaisesti tullut niin hyväksytty tekijä, että sen sallitaan rikkoa yön ja päivän kategorioita? Tähän kohtaan huomauttaisin, että yön ja päivän sääntöön vaikuttaa millä leveyspiirillä alue sijaitsee. Tällöin mahdollistuvat sellaiset ”tavallisesta” poikkeavat ilmiöt kuten keskiyön aurinko, kaamos ja pitkä hämärän aika.

Lopulta minun piti ottaa myös huomioon kerätystä aineistosta nouseva moniäänisyys. Vaikka yöllä ja päivällä näkyvään keinovalaistukseen voi suhtautua kriittisesti, niin yhtä lailla siihen voi suhtautua myös positiivisesti. Toisin sanoen keinovalaistus voi toimia yhtä aikaa sekä haittana että hyötynä. Kysymyksessä ei ole mikään yksipuolisesti saasteeksi määriteltävä ilmiö vaan moniulotteisempi kokonaisuus. Haastateltavani luonnehtivat keinovalaistusta seuraavasti:

M: Okei, sitten mitä keinovalo on sinun mielestäsi?

H: Saastetta [nauraa], paitsi kotonahan se on tietysti hyvä niin ei törmää seiniin, että onhan se tietysti sillon, kun jos yrittää esimerkiksi havaita täältä parvekkeelta [tähtitaivasta] niin se on aika onnetonta touhua.

--- niin kyllähän mä silloin laitan keinovalot ja se on mun apulaiseni sillo ---.
(Alexanderin haastattelu.)

M: Okei, no mitä on sun mielestä sitten liiallinen valo?

H: Se on vaikeampi kysymys, nimittäin ihmisillä on erilainen näkökyky. Toista ottaa silmiin ja sammonen valo joka on toiselle vasta justiin riittävä, että se näkee. Ja minä oon semmonen jollekka tota riittää vähempikin valo. Ja mikä on sitten liikaa, en minä tiedä. Tuossa kun tehtiin alakerrassa remonttia niin ei siellä tuntunu kakstuhatta [2000] wattia halogeenilampuissa ei tuntunut ollenkaa liialle. Jos tänne huoneeseen pannaan kakstuhatta [2000] wattia valoo niin varmasti tuntuu liialle. (Riston haastattelu.)

Lopuksi sanoisin, että Douglasin lähestymistapa saasteisiin voisi lisäksi toimia joissain tapauksissa, kuten joidenkin uskonnollisten rituaalien tutkimisessa, joissa esimerkiksi kynttilöillä ja niiden valolla on omat roolinsa. Mutta arkipäiväisissä tilanteissa ja olosuhteissa, joissa moniarvoisuus hallitsee, Douglasin teoria osoittautuu puutteelliseksi. Näin ollen päätin, että on yksinkertaisesti helpompaa luopua tästä teoreettisesta lähtökohdasta ja etsiä uusi tapa käsitellä keinovalistusta: tapa, joka antaisi kokonaisvaltaisempia vastauksia liiallisesta keinovalaistuksesta ja joka ottaisi huomioon aineiston moniäänisyyden ja ilmiön monimutkaisuuden.

2.3 Etnografia ja aistit

Tutustuin ensimmäisen kerran aistietnografiaksi kutsuttuun etnografian tapaan, kun graduohjaajani suositteli sitä minulle näkökulmaksi tähän tutkielmaan. Yleisesti ottaen aisteja koskeva tutkimus on nostanut profiiliaan humanistisissa tieteissä vuosituhaten vaihteesta lähtien jopa siinä määrin, että voidaan puhua ”aistien vallankumouksesta” (Howes 2006, passim.). Ennen kuin aukaisen

aistietnografian käsitettä, käsittelen hetken ”tavallista” etnografiaa, johon myös tämä tutkimus perustuu.

Metodina etnografia on muuttunut antropologian alkuaikojen keräilevästä, vertailevasta ja katoavien kulttuurien tallennuksesta etnografisen tutkimustyön prosessiksi, jossa havainnoivalla kenttätyöllä kerättyjen aineistojen pohjalta pyritään tuomaan esiin kulttuurillisia toimintatapoja ja selittämään niitä. Ominaista etnografialle on tutkimusprosessin reflektointi ja tutkijan subjektiivisuuden huomiointi. Tutkija tulkitsee, havainnoi ja joissain tapauksissa myös kokee informantteina toimivien ihmisten elämää, joka korostaa hänen rooliaan tutkimuksen ehkä tärkeimpänä välineenä. Etnografia ei tuotakaan objektiivista tietoa, koska täydellisen ymmärryksen saavuttaminen on mahdotonta, ja siksi metodi tuottaakin ainoastaan yhden kuvauksen jostain tietystä aiheesta, joka ei sulje pois muita tulkintoja ja tulkitsijoita (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 7-9; Pink 2007, 22).

Aistietnografiaa ei voi pitää minään uutena tapana, jolla etnografiaa suoritetaan. Sarah Pink pitääkin sitä kriittisenä metodologiana, joka poikkeaa havainnollispainotteisesta etnografiasta, pyrkien refleksiivisempään ja kokemuksellisempaan prosessiin, jossa ymmärtämistä ja tietoa tuotetaan (Pink 2009, 8). Aistietnografiaa määrittävänä tekijänä voi pitää sen kykyä ottaa huomioon ihmisten eri aistien ja aistimusten vaikutukset heidän kokemuksiin, arvoihin ja tapoihinsa tietää (Pink 2009, 1-2, 8, 10).

Kuten aiemminkin, tutkija toimii tutkimuksensa tärkeimpänä välineenä reflektoiden prosessia samalla huomioiden aistien merkityksen. Tiedonhankinnan näkökulmasta hän kuitenkin joutuu uusien haasteiden eteen. Saavuttaakseen informanttien aistimuksellisen puolen, tutkijan pitää itse kokea aistit tilanteissa eli toisin sanoen heittäytyä kenttensä ja informanttiansa maailmaan. Tiedon siirto tutkijalle nähdäänkin sosiaalisena, osallistuvana ja ruumiillisena prosessina. Pyrkiessään tutkimaan aistietnografian avulla, tutkijan on hyvä tiedostaa jo etukäteen mitä aistillinen ja ruumiillinen kokemus pitävät sisällään (Pink 2009, 14, 24, 34; Pink & Servon 2013, passim.).

Koska aistit johtavat lopulta sekä tutkittavan että tutkijan omaan kehoon, liittyy aiheeseen myös ruumiillisen tiedon käsite eli tieto ruumiista ja tieto ruumiin kautta. Tämä pitää sisällään muun muassa liikkeen, ruumiin tekniikan, aistit sekä laajemmin määriteltynä kaiken havaittavan, sillä tieto ympäriltämme sekä itsestämme välittyy ruumiimme kautta (Parviainen 1998, 51, Uotinen 2010, 87). Kyseessä on siis sanaton ja subjektiivinen tieto, jonka saavuttaminen vaatii tutkijalta

emotionaalista herkkyyttä, empatiaa ja kykyä tulkita aisteja ja sanatonta informaatiota (Aromaa & Tiili 2014, 260; Pink & Servon 2013, 457-458).

On syytä huomioida myös kulttuurin vaikutus tapaan, jolla tulkitsemme ja käsittelemme aistihavaintojamme. Eräänä keinona tämän vaikutuksen paljastamiseksi on ehdotettu kielellisten kategorioiden määrittelyä, jolla henkilöt kuvailevat aistikokemuksiaan. Yksittäin tämä on kuitenkin puutteellinen lähestymistapa, painottaen liikaa puhuttua ja kirjoitettua tietoa. Toimiakseen se vaatiikin tuekseen muita tietämisen tapoja kuten osallistuvaa havainnointia (Pink 2009, 125).

Mutta kuten mainitsin, tämä tutkimus pohjautuu ”tavalliseen” etnografiaan, koska tutustuin aistietnografiaan vasta tutkimuksen puolivälin jälkeen. Aistietnografian kokopainotteinen käyttö vaatisikin sen huomioon ottamista aina tutkimuksen alkusuunnittelusta lähtien (Pink 2009, 10). Lisäksi en kenttätöissäni osallistunut mihinkään toimeen, jossa olisin voinut kokea samoja aistillisia kokemuksia kuin haastateltavani, joskin aistimuksia voi tietenkin yrittää kääntää sanoiksi ja välittää toiselle (Ropo & Parviainen 2001, 5). Pyrinkin selvittämään eri aistien vaikutusta kokemuksiin keinovalosta. En pidä tätä tutkimusta aistietnografisena, vaan pikemminkin testaan sitä monien muiden joukossa sen suhteen, kuinka hyvin sillä pystyy selittämään tutkimusaihetta mahdollista jatkotutkimusta varten.

2.4 Ääni ja moniäänisyys

Olen jo selostanut, kuinka hylkäisin aiemman teoriapohjani aineistosta nousseen moniäänisyyden vuoksi. Näin ollen nostaisinkin juuri ääniä ja moniäänisyyttä koskevan teoriapohjan tutkimuksen kantavaksi voimaksi ja pohdin tässä luvussa niihin liittyviä teoreettisia seikkoja. Itse termejä avasin jo luvussa 2.1.

Ääni itsessään on tapa, jolla on voima muokata ja jäsentää ympäröivää maailmaa. Vaikka saattaakin tuntua, että oma äänemme on täysin meidän itsemme tuottamaa, vaikuttavat siihen muun muassa sosiaalinen taustamme, yhteiskunnallinen asema ja sukupuoli. Myös tällä tutkimuksella on oma äänensä, joka edustaa yleisesti ”tieteellistä” ääntä tai tarkemmin etnologista. Ei olekaan yllättävää, että ääneen liittyy vahvasti erilaiset valtakysymykset. Se kuinka käytämme sitä, määrittelee sosiaalista todellisuuttamme, jolloin on syytä kysyä minkälaiset äänet pääsevät esille tässä tutkimuksessa. Etnologiassa tämän ongelman ratkaisuksi on noussut tutkimusprosessin ja tutkijan

itsensä reflektointi, jota harjoitan pääsääntöisesti luvussa 3. Itselläni tutkijana on vastuu siitä, keiden ääniä nostan esiin ja keiden jätän pois. Erityisen tärkeäksi asia nousee, kun keräämäni aineisto on luonnostaan moniäänistä (Saarikoski 2006, 34-35; Tedlock & Mannheim 1995, 2-3).

Äänien suhteen on aina vaarana väärintulkinta joko tahattomasti tai tahallisesti. Tahallista väärintulkintaa voi esimerkiksi esiintyä, mikäli tutkija haluaa edistää jotain agenda. Sen sijaan tahaton väärintulkinta voi olla huomattavan salakavalampaa. Tutkija saattaa hyvinkin keskittyä pelkästään niihin ääniin, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiin ja varmistavat hänen ennakkokäsitystään (Uotinen 2006, 134). Omassa tutkimuksessani jouduin etenemään aineistolähtöisemmin, jolloin tutkimuskysymykset muotoituivat sen perusteella ja lisäksi ymmärsin nopeasti äänien moninaisuuden. En kuitenkaan väitä, että olisin väärintulkinnalle immuuni ja olenkin pyrkinyt pitämään mielessäni sen vaarat. Vaikka haastateltavan puheen lainaus tuo tietynlaista autenttisuutta tutkimukseen, silti siinä on vaarana äänen köyhdyttäminen pelkäksi ihmisyydestä riistetyksi tekstin pätkäksi, joka on menettänyt alkuperäisen kontekstinsa (Olesen 2005, 253).

Kirjoitin jo aiemmin siitä, kuinka ääniimme vaikuttavat useat eri tekijät. Kuitenkin tämän tutkimuksen tapauksessa on otettava huomioon vielä pari tekijää. Koska haastateltavani olivat samasta yhteisöstä, on mahdollista, että heidän ääniinsä on vaikuttanut yhteisöllinen tieto. Tätä tietoa ovat välittäneet eteenpäin tähtiharrastuslehdet ja -kirjat, joissa keinovalaistuksesta puhutaan yleensä negatiivisesti. Koska myös itsekkin olen lukenut kyseistä kirjallisuutta, pystyin ajoittain tunnistamaan haastateltavien puheesta kohtia, joissa ”ylhäältä annettu” ääni kuuluu. En kuitenkaan pidä tätä negatiivisena tai positiivisena seikkana. Ja joka tapauksessa aineiston moniäänisyys osoittaa, että haastateltavat ovat itse pystyneet arvioimaan aiempaa tietoa. Sen sijaan hankalampaa on vastata siihen, ovatko haastateltavat kenties itse sensuroineet itseään yhteisöllisyyden nimissä. En ainakaan pannut merkille mitään tähän viittaavaa itse haastatteluissa tai niiden analysointi vaiheessa, mutta mahdollisuutta itsesensuuriin se ei kuitenkaan täysin poista.

Koska aineiston pohjalta rakentunut tutkimus on moniääninen, on tärkeää tunnistaa myös sen neuvoteltavuus. Tarkoituksena on tuottaa yhtenäinen, erilaisista äänistä koostuva ja mahdollisimman monipuolinen, kuvaus keinovalaistukseen liittyvistä kulttuurillisista tekijöistä neuvottelemalla haastateltujen ihmisten kanssa. Yhtä tärkeää on tunnistaa kaiken kattavan ymmärryksen löytämisen mahdottomuus. Sen sijaan voimme todeta, että kyseessä on vain yksi tulkinta asiasta, tässä tapauksessa erään tähtiharrastusyhdistyksen jäsenten, ja aiheesta on olemassa

myös muiden toimijoiden tulkintoja (Makkonen 2006, 174; Uotinen 2006, 133; Denzin & Lincoln 2005, 26).

2.5 Muistitieto

Tutkimuksen alkaessa luulin aineiston pysyttelevän tiukasti nykyajassa, mutta jo toisella haastattelukerralla itselleni kävi ilmi, että haastateltavat poikkesivat keinovalaistuksesta kertoessaan omaan menneisyyteensä. Sinänsä tämä ei ollut yllättävää, koska ihmisten ajatukset ja tunteet pohjaavat menneeseen aikaan. Kysymykseni eivät olleet kuitenkaan laadittuja niin, että ne olisivat tuottaneet runsasta muisteluaineistoa, joskin opin rohkaisemaan haastateltavia antamaan ”stooreja tai esimerkkejä” eri aiheiden yhteydessä. Joka tapauksessa onnistuin keräämään tarpeeksi monta muistelua aineistosta, jotta pystyn omistamaan lyhyen teoria- ja analyysisiosion muistitiedolle, ja joka on niukkuudestaan huolimatta hyväksyttävä tapa tehdä muistitietotutkimusta (Fingerroos & Peltonen 2006, 9).

Muistitieto ymmärrettiin aiemmin pelkästään kansanperinteen ja folkloristiikan osaksi, mutta 70-luvulta lähtien se on noussut pelkästä aineistosta omaksi tutkimuskohteeksi, jolla on mahdollisuus haastaa aiempia ”virallisia” ja yksinäisiä tulkintoja (Korkiakangas 2006, 120-125; Ukkonen 2000, 11-12). Määrittelin muistitiedon lyhyesti Pirjo Korkiakankaan sanoin tiedoksi, ”*joka on muistettua, muistinvaraista ja jonka sellaisenaan voidaan käsittää sisältävän elämää ja maailmaa kuvaavia tiedonantoja*” (Korkiakangas 2006, 124). Toisin sanoen kertova ihminen pystyy siirtämään ajallisesti hyvin kaukaisiakin kokemuksia tutkijalle, joista edelleen voi analysoimalla pyrkiä löytämään tutkimukselle relevantteja näkökohtia. Tällöin on kuitenkin huomioitava aineiston subjektiivisuuteen, joka koskee paitsi yleisesti suullista tietoa, mutta painokkaammin muistitietoa, koska muistot ovat rekonstruktioita menneistä tapahtumista eli ne voivat muuttua ja vääristyä, jonka lisäksi ne ovat vielä valikoituja (Portelli 2006, 59; Saarenheimo 1997, 101).

Muistitiedon voi edelleen sijoittaa niin kutsutussa kulttuurien tutkimuksen epistemologisessa kentässä kolmeen eri osaan soveltuvaksi, jotka ovat selittävä, ymmärtävä ja kriittinen tutkimus. Selittävä tutkimus pyrkii kertomaan historiallisia tapahtumia muistitiedon avulla, kun taas kriittinen painottaa oikeudenmukaisempaa tulkintaa ja voimaannuttamista. Asettaisin muistitiedon kuitenkin tässä tutkimuksessa hermeneutiikkaa huokuvaan ymmärtävään haaraan, koska pyrin tulkitsemaan menneisyyttä muistitietoa lähteenä käyttäen. Tällöin tutkimuksessa aineiston pohjalta syntyy vain

eräs neuvoteltu tulkinta, joka ei ole ehdottoman oikea ja joka vaatii tarkkaa tutkimusprosessin reflektointia tutkijalta (Fingerroos & Haanpää 2006, 36-39).

Koska muistitietoon kytkeytyvät ajatukset moniäänisyydestä sekä valtavirrasta poikkeavista äänistä (Korkiakangas 2006, 124-125), on syytä pohtia hetki teoreettisesta näkökulmasta, mitä aineisto nostaa esille ja siihen liittyviä ongelmia. Tutkimuksen aineisto, jossa muistelua esiintyy, on luonteeltaan hyvin henkilökohtaista ja tarjoaa vain muistajan oman näkökulman asiaan. Toisin sanoen minulla ei ole mahdollisuuksia vertailla kerättyä tietoa muiden kokemuksiin tai kirjallisiin lähteisiin, joka tällöin heikentää muistitiedon selitysvoimaa ja luotettavuutta (Korkiakangas 2006, 121). Toisaalta keräämäni muistot ovat tyyliltään ja aihepiiriltään hyvin neutraaleja ja niiden kertojat eivät ole asemassa, joka saisi heitä muuttamaan tarinoitaan (Ukkonen 2000, 95). Ottaen huomioon aineiston vähyyden ja edellä mainitut seikat, luotankin muistitiedon yksinkertaisempaan tulkintaan, jossa keskitytään kulttuurillisesti tärkeisiin ja muistamisen arvoisiin asioihin (Korkiakangas 2006, 140).

2.6 Teemoittelun teoriaa

Päätän tämän teoriaa koskevan luvun teemoittelua koskevaan osioon. Yleisesti tutkimukset luottavat siihen, että hyvin monimuotoisistakin aineistoista nousee joitain yhdistäviä tekijöitä. Jo aineiston keruuvaiheessa tutkija saattaa huomata aiheita, jotka alkavat toistumaan. Edelleen näitä aiheita olisi kuitenkin hyvä jollain tavalla hallita, jotta johtopäätösten vetäminen olisi helpompaa. Laadullista tutkimusta varten on olemassa kolme menetelmää, joita kutsutaan tyypittelyksi, teemoitteluksi ja luokitteluksi. Tätä tutkimusta varten olen valinnut menetelmäksi teemoittelun, joka painottaa aineiston ryhmittelyä siinä esiintyvien teemojen eli aiheiden perusteella. Tätä menetelmää tukee suoraan lisäksi jo suoritettu teemahaastattelu, koska se on jäsennellyt aineistoa osittain jo valmiiksi yksittäisiä teemoja koskevien kysymyksien kautta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93).

Aiheeseen liittyy myös kysymys aineisto- ja teorialähtöisyydestä. Lyhyesti aineistolähtöisyydessä edetään yksittäisistä havainnoista yleistyksiin, eli tarkasteltuaan aineistoa tutkija ryhtyy etsimään yhdistäviä tekijöitä ja teoriapohja rakentuu myöhemmin löytöjen mukaan. Teorialähtöisyydessä taas tutkijalla on jo alusta lähtien valmis teoriapohja, jota hän sitten testaa ja soveltaa tutkimusaiheeseen aineistoa käyttäen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-98). Alun perin tutkimukseni piti olla juuri

teorialähtöinen, koska suunnittelin soveltavani ja testaavani Douglasin teoriaa saasteesta keinovalaistukseen. Sen sijaan suoritettut haastattelut käänsivät asia pääläelleen ja nyt olen edennyt aineisto edellä. Kuitenkin teorioiden testaus on kantautunut mukana siinä mielessä, että pyrin analysoimaan eri teemoja eri teorioilla ja näin ollen selvittämään, mitkä niistä soveltuvat aiheen tutkimiseen. Tosin tutkimusprosessin reflektion vuoksi huomauttaisin, että aluksi aineistosta nousivat tietyt teemat, joita varten valitsin teorit myöhemmin. Tätä voi kutsua myös teoriaohjaavaksi tai -sidonnaiseksi analyysiksi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96-97).

Jo haastatteluiden aikana huomasin tiettyjen teemojen toistuvuuden, joskin osa johtui suoraan jotain tiettyä aihepiiriä koskevasta kysymyksestä kuten hämärän tapauksessa. Kuitenkin vasta litterointivaiheessa heittäydyin työhön ja sitä mukaan, kun tulkitsin puheen tekstiksi, merkkasin ylös mielestäni kiinnostavia kohtia. Myöhemmin kokosin nämä muistiinpanot ylös ja jaoin ne omiksi ryhmikseen. Niihin liittyvän aineiston jaottelin omiksi kokonaisuuksikseen teemojensa mukaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Joissain tapauksissa sama haastattelun osa liittyi kahteen eri teemaan, jolloin sisällytin osion yksinkertaisesti molempiin. Luin jokaisen haastattelun useampaan kertaan aina sitä mukaan, kun keräsin kiinnostavia kohtia ylös. Lopulta päädyin tilanteeseen, jossa uudelleenluku ei mielestäni enää tuottaisi mitään relevanttia aineistoa.

3. Kenttä

3.1 Eettinen pohdinta

Kun aloitin tämän opinnäytetyön tekemisen, en uskonut törmääväni mihinkään sen suurempiin eettisiin dilemmoihin. Omat arvoni ovat muodostuneet voimakkaasti anonyymiyden ja luottamuksen ympärille niin etnologiassa kuin muuallakin. Ehkäpä juuri tämän vuoksi onnistuin löytämään tai luomaan eettisiä ongelmia itselleni, jotka käyn tässä läpi. Yleisellä tasolla eettisyyteen liittyy mielestäni kirjoittajan velvoite avata koko tutkimuksen prosessia, jolloin lukijan on helpompi arvioida tutkimustuloksia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 141). Yhdistän tähän alalukuun myös itsereflektion, koska lasken sen eettisyyden piiriin siihen liittyvien mahdollisten valta-asema kysymysten vuoksi. Kontekstisidonnaisemman reflektoinnin esitän kyseisiin aiheisiin liittyvien kokonaisuuksien yhteydessä.

Itsereflektion määrä ja määritelmä riippuvat pitkälti tutkijasta itsestään, joka räätälöi itsensä ja prosessin kritikoinnin tutkimusaiheen ja kentän vaatimusten mukaan. Reflektioon kuuluu muun muassa tutkijan omien subjektiivisten näkemysten vaikutus aineiston tulkintaan, ja kentän ja metodien valintaan vaikuttaneet tekijät. Asian ovat mielestäni parhaiten kiteyttäneet Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki kirjoittaessaan seuraavasti:

Etnologinen reflektio tarkoittaa tutkimuksen suunnitteluun, tekoon ja raportointiin vaikuttavien subjektiivisten, menetelmällisten ja tiedon olemusta koskevien tekijöiden tiedostamista ja arviointia. Tutkija kantaa mukanaan etnologista työkalupakkia, jonka sisältönä ovat hänen omat valmiutensa, kiinnostuksensa, tutkimusmenetelmänsä ja käsityksensä siitä, millaista on etnologinen tieto ja millainen tutkittava kulttuuri ja ihmiset ovat (Fingerroos 2003). (Fingerroos & Jouhki 2014, 88).

Reflektion tarkoituksena on palvella tutkimusaihetta ja tehdä tutkimusprosessista läpinäkyvä, ei niinkään tutkijan itsensä profilointi. Asiaan liittyy myös ylireflektoinnin ongelma, jossa tutkija käsittelee tutkimusaiheen kannalta olemattomia seikkoja (Fingerroos 2003). Toisin sanoen minun pitää löytää asian suhteen keskitie, jolloin äärimmäisyyksiin vajoaminen ei vie huomiota pois tutkimusprosessin kokonaisuudesta.

Ehkä yksinkertaisin itsereflektion muoto on selvittää kirjoittajan eli minun suhtautuminen tutkittavaan aiheeseen. Kuten jo johdantoluvussa kirjoitin, olen taustaltani tähtiharrastaja, ja tämä on muokannut asenteitani keinovalaistusta kohtaan voimakkaasti. Tiedostan tämän asian kaikista tutkimukseen vaikuttavista tekijöistä parhaiten, sillä olen valinnut aiheen ja haastateltavat tämän väylän kautta, jonka lisäksi tulkitsen myös keräämäni materiaalin. Mutta kuten tutkimusaineistosta huomasin haastateltavien kohdalla, niin myös itselläni on ambivalentti suhtautuminen keinovalaistukseen.

Eräässä vaiheessa tutkimusta mieleeni nousi kysymys omasta suhteestani kenttään ja tutkittaviin. Vaikka tunnen haastateltavat ja tutkittavan aiheen tähtiharrastajan näkökulmasta, en ole mielestäni niin kutsutulla kotikentällä, koska en varsinaisesti tutki mitään tiettyä yhteisöä. Haastateltavat vain sattuvat olemaan rajauksen vuoksi saman yhdistyksen jäseniä. Voisin sanoakin, että he ovat ikään kuin aihepiirin ääreen kerättyjä.

Suurin eettinen ongelma, jonka tosin itse saatoin luoda ylimiettimällä asian, on aineiston anonymisyys. Kaikki haastateltavat antoivat suostumuksen aineiston säilyttämiseen ja luvan viitata henkilötietoja käyttäen. Kuitenkin haastatteluiden yhteydessä nousseet erilaiset mielipiteet keinovalaistuksesta saivat minut pohtimaan mahdollisia konflikteja, joita ne voivat aiheuttaa yhdistyksessä, jossa osa jäsenistä tuntee toisensa. Koska kuulun myös itsekkin yhdistykseen, josta haastateltavat ovat, tunnen olevani pätevä arvioimaan, mitkä asiat voisivat mahdollisesti aiheuttaa konflikteja, mikäli ne julkaistaisiin henkilön omalla nimellä (Makkonen 2008, 174). Kutsuisin asennetta sensitiiviseksi tutkijuudeksi oman yhteisön sisällä.

Alun perin päädyinkin ajatukseen anonymiudesta, mutta lopulta tulin siihen lopputulokseen, että minun on tässä asiassa luotettava haastateltujen antamaan alkuperäiseen kirjalliseen lupaan viitata henkilötietoja käyttäen. Vuosien aikana toimiessani yhdistyksessä olen myös oppinut, että huomattavankin erilaiset mielipiteet pystyvät työskentelemään keskenään. Koen siis valinnallani myös kunnioittavani kanssaharrastajia ja heidän itsemääräämisoikeuttaan. Lisäksi jos joku olisi ehdottomasti halunnut saada nimet selville, hänen olisi vain tarvinnut päästä Keski-Suomen Muistiarkistoon, jonne haastattelut on tallennettu. Koska haastatelluilla henkilöillä oli erilaiset etunimet, en käytä sukunimiä viittauksissa, mutta sisällytän ne tutkimusaineistojen kohtaan luvussa 6.1. Sisällytän samaan kohtaan myös tiedot henkilöiden iästä, sukupuolesta ja aineistokoodin, jolla ne on tallennettu KSMA:han.

Kun ajattelee koko tutkimusprosessia, herää kysymys tiedon merkityksen muuttumisesta. Työni pohjautuu suullisille muistitietohaastatteluille, jotka nauhoitin ja litteroin. Tätä ennen haastateltavat ovat havainneet keinovaloa silmillään ja kehollaan, jonka he ovat edelleen prosessoineet kokemuksiksi ja tiedoksi, jotka kaikki ovat subjektiivisia. Tätä kerättyä aineistoa sitten itse tulkitsen henkilönä, johon vaikuttavat ympäröivä kulttuuri, koulutus, omat asenteet ja kokemukset. Näistä tulkinnoista koostan edelleen johtopäätökset, jotka lukija edelleen arvio omista lähtökohdistaan ja toivon mukaan kriittisesti. Tämänkaltainen prosessi johtaa pakostikin epätäydelliseen tulkintaan tutkittavasta aiheesta. Asetelma on tyypillinen juuri hermeneuttiselle tutkimustavalle.

3.2 Kentälle

Tähän alkuun pohdin etnologisen kentän luonnetta ja siihen liittyviä kysymyksiä. Tutkimuskenttäni on muodostunut lähinnä tutkimusaiheen ympärille eikä sitä voi rajata omaksi fyysiseksi alueeksi ”tuolla jossain”. Lähinnä siihen kuuluvat haastateltavien hankkimiseen käytetyt väylät, aiheeseen liittyvä kirjallisuus ja siihen liittyvä tiedon haku sekä itse haastattelut, joissa keräsin tutkimuksessa käytettävän aineiston (Ruotsala 2005, 48-49; Fingerroos & Jouhki 2014, 83). Kahta haastattelua lukuun ottamatta aineiston keruu tapahtui haastateltavien kotona, mutta en näe keruupaikan liittyvän olennaisesti tutkittavaan aiheeseen ja näin ollen muodostavan traditionalisempaa kenttää. Sen sijaan haastattelun suorittaminen kotona on saattanut mahdollistaa tilanteen, jossa haastateltava on uskaltanut kertoa aiheesta vapaammin. Näiden lisäksi itse kenttätööhön kuuluu tutkimusmenetelmien arvioiminen, yhdisteleminen ja soveltaminen tutkimusaiheen vaatimusten mukaiseksi (Fingerroos & Jouhki 2014, 84).

Koska kyseessä on laadullinen tutkimus, on hyvä pohtia kysymystä siitä, onko haastateltavia riittävästi tutkimusta varten. Jokaista henkilöä ei resurssien riittämättömyyden vuoksi voi tietenkään haastatella, jolloin potentiaalisten haastateltavien määrää on rajattava tavoilla, joita käyn lävitse tässä luvussa. Aineiston riittävyyden merkinä on pidetty kohtaa, jolloin aineistosta alkaa nousemaan samoja teemoja ja se alkaa toistamaan itseään. Tätä kutsutaan saturaatio- tai kylläntymispisteeksi (Fingerroos & Jouhki 2014, 103). Olin merkannut kenttäpäiväkirjaani jo toisen haastattelu kerran jälkeen huomion, siitä kuinka samoja teemoja alkaa nousta esille (Liite 5, haastattelu 2). Tämä merkintä oli kuitenkin enemmänkin tyytyväinen huomio siitä, että haastattelut onnistuivat tuottamaan tietoa, johon nojaten voisin edelleen tehdä johtopäätöksiä; en niinkään

pitänyt sitä merkinä saturaatiosta. Haastateltuani yhdeksää henkilöä tunsin mielestäni saaneeni kasattua riittävän määrän aineistoa.

Aineiston keruun kentäksi rajasin paikallisen tähtiyhdistyksen Jyväskylän Siriuksen jäsenistön, joihin otin yhteyttä sähköpostilistan välityksellä. Perustelen rajausta Jari Lyytimäen ja Janne Rinteen (2012, 9-10) aiemmin suorittamalla kyselytutkimuksella, jossa kyselyyn vastanneista yli puolet oli joko tähti- tai luontoyhdistyksen jäsenenä, vaikka tutkimukseen osallistujia haettiin usean eri lähteen kautta. Oletin, että tähtiyhdistyksen jäsenet ylipäättänsä huomaavat keinovalaistuksen määrän ympäristössään muuta väestöä peremmin, koska se aiheuttaa haittaa heidän harrastukselleen. Tässä mielessä otin tietoisien riskin siitä, että haastatteluaineisto muodostuisi jossain määrin keinovalovastaiseksi, mutta yllätyksekseni huomasin, ettei näin suinkaan tapahtunut. En kuitenkaan usko, ettei kenttää jatkossa tarvitse rajata mihinkään tiettyyn yhdistykseen, sillä mikäli haastattelukutsu tavoittaa tarpeeksi laajan yleisön, vastaajaksi valikoituneen luonnostaan aiheesta kiinnostuneita henkilöitä.

Koska olen myös itse jäsen ja aktiivinen yhdistyksessä oletin, että ihmisten kynnys vastata haastattelukutsuun olisi matalampi. En kuitenkaan muistanut mainita jäsenyydestäni itse haastattelukutsussa. On hankalaa arvioida, kuinka paljon tämä lopulta vaikutti lopputulokseen eli keräämäni tiedon sisältöön, mutta totean, että haastateltaviksi ilmoittautui ja suostui joka tapauksessa henkilöitä, jotka tunsin jo etukäteen.

Ennen varsinaisen haastattelukutsun lähettämistä testasin haastattelukysymyksiä pienimuotoisemman sähköpostihaastattelun avulla ja selvitin, saako kysymyksillä tarpeeksi vastauksia. Lähetin esikysymykset ennestään hyvin tuntemalleni henkilölle, joka oli Jyväskylän Siriuksen jäsen ja joka myöhemmin osallistui myös varsinaisiin haastatteluihin (Liite 4). Hänen antamiensa vastausten perusteella pitäydyin muokkaamasta kysymyksiä sen enempiä ja ajattelin lisäkysymysten tulevan varsinaisissa haastatteluissa ilmi luonnostaan, jos on tullakseen, kuten myös sittemmin kävi. Ainoa asia, mikä itseäni huolestutti, oli vastausten niukkuus. Lopulta päädyin kuitenkin siihen tulokseen, että niukkuus johtui pikemminkin kirjallisesta formaatista ja varsinaisessa haastattelutilanteessa vastaukset olisivat runsaampia, kuten myöhemmin osoittautui.

Tämänkaltaisessa menettelyssä on luonnollisesti aina vaarana se, että esihaastattelu muokkaa kohtuuttoman paljon kysymysrunkoa ja muita haastattelutilanteita antaen ylikorostuneen roolin ensiksi haastatellulle. Ottaen huomioon, että esihaastattelu loppujen lopuksi vaikutti hyvin vähän

kysymyksiin en ole pitänyt asiaa ongelmallisena. Asiaa voi tietenkin katsoa myös toiselta kannalta ja kysyä, olisivatko kysymysten muutokset tuoneet tutkimuksen kannalta hedelmällisempiä vastauksia.

Pyrin kirjoittamaan selkeän ja lyhyen haastattelukutsun, josta selviäisi kuka olen, mitä tutkin, miten haastattelu tapahtuu ja minne tallennan haastattelun, mikäli he antavat suostumuksensa (Liite 1). Lähetin kutsun Jyväskylän Sirkuksen Sirius-1 sähköpostilistan kautta, joka on kaikille avoin. Tämä tietenkin edelleen rajasi mahdollisten haastateltavien määrää, mutta mielestäni sähköpostilista oli nopein ja käytännöllisin keino saavuttaa mahdollisimman moni. En kuitenkaan onnistunut saamaan mielestäni riittävää määrää haastateltavia tätä kautta, joten lähetin kutsun myös yhdistyksen hallituksen sähköpostilistan jäsenille.

3.3 Haastateltavat ja haastattelut

Ennen varsinaisia haastatteluja minun piti luonnollisesti valita metodi, jolla kerään aineiston. Käytännössä vaihtoehtoina olivat sähköpostihaastattelu ja kasvotusten tapahtuva teemahaastattelu, jonka aiheena on keinovalaistus. Alusta saakka olin teemahaastattelun kannalla, koska pelkäsin, että sähköpostitse en saa kerättyä tarpeeksi aineistoa, kuten edellisessä luvussa mainitsin. Lisäksi tutkimusaiheen ollessa vähemmän tunnettu ja vielä sillä hetkellä rajaamattomampi, vaati se laajempaa ja avoimempaa keskustelua kuin pelkällä näppäimistöllä käytävä sähköpostihaastattelu (Ruotsala 2005, 65). Lisäksi olin aiempiin opintoihini liittyen tehnyt teemahaastattelun, joten olin tietoisempi ja itsevarmempi menetelmän suhteen.

Näin jälkikäteen tarkasteltuna haastatteluissa esittämäni kysymykset olisivat voineet olla paljon paremmin muotoiltuja (Liite 2). Minulla oli ensinnäkin hankaluuksia muotoilla haastattelukysymyksiä, koska en pystynyt tukeutumaan aiempiin tutkimuksiin. Laadin alun perin kysymykset hakemaan vastausta keinovalaistukseen saasteen näkökulmasta. Mutta kuten luvussa 2 selostin, jouduin hylkäämään Mary Douglasin viitoittaman lähestymistavan aiheeseen. Ottaen huomioon, että jouduin muotoilemaan uuden teoriapohjan haastatteluiden jälkeen ja jo kerätyn aineiston pohjalta, on haastattelukysymyksillä mielestäni korostuneempi rooli. Haastattelun aikana kirjasin myös ylös joukon jatkokysymyksiä (Liite 3), joita kertyi enemmän ajan mittaan. Mielestäni ne ovat paremmin muotoiltuja, koska jatkokysymykset syntyivät haastatteluiden aikana esille tulleen informaation pohjalta ja näin ollen pystyivät tuottamaan tarkempaa lisätietoa ongelmista ja

teemoista, jotka koin mielenkiintoisiksi. Toisaalta niiden tarkkuuden vuoksi jatkokysymykset eivät vastaavasti tuottaneet kovin laajoja vastauksia.

Ehkä suurin epäilykseni kysymysten suhteen oli pelkoni siitä, että johdattelenko haastateltavia kysymyksilläni. Olin merkinnyt asian ylös päiväkirjaani jo toisen haastattelun yhteydessä (Liite 5). Lisäksi, mikäli haastateltava kysyi selvennystä mitä haen kysymykselläni, annoin usein esimerkkejä, joita olin kuullut aiemmissa haastatteluissa. Pelkonani oli, että tämä tukahduttaa haastateltavien omia kokemuksia ja tuo esiin vain tietynlaista tietoa. Toisaalta keskustelut etenivät usein sen verran vapautuneesti, että haastateltavat ennättivät kertomaan useasta eri aiheesta. Lisäksi haastatteluiden aikana mieleeni nousi epäily siitä, eksyinkö välillä hakemaan objektiivista tietoa subjektiivisen sijaan. Vaikka kirjoitettujakaan lähteitä ei voi pitää objektiivisina, tuottavat suulliset haastattelut aina subjektiivista tietoa (Portelli 2006, 59).

Tässä kohden lienee syytä pohtia hetki esiyymmärrystä, joka on kulkenut mukana koko tutkimusprosessin ajan. Vaikka tutkijalla on luonnollisesti jokaisessa tutkimuksessaan esiyymmärrys, niin kysyisin silti, vaikuttiko se tässä tutkimuksessa enemmän, kun ottaa huomioon tulkintanäkökulman muutoksen? Kuten olen aiemmin selostanut, oletukseni tämän tutkimusprosessin alussa oli näkemys aineistosta nousevasta yhtenäisestä äänestä keinovalaistusta koskien. Tähän olisin sitten pureutunut Mary Douglasin saastetta koskevien teorioiden avulla. Aineistosta nousseet toisistaan erilaiset äänet kuitenkin pakottivat minut luopumaan tästä lähestymistavasta. Joka tapauksessa esiyymmärrykseni oli tällöin jo ehtinyt vaikuttaa voimakkaasti itse haastattelutilanteisiin ohjaamalla kysymyksiäni ja käyttäytymistäni haastattelun aikana (Makkonen 2008, 162-163).

Haastateltavista lienee syytä mainita muutamia tilastollisia seikkoja, jotka koen niin merkittäviksi, että ne vaikuttivat tutkimukseni tuloksiin. Ensinnäkin seitsemän yhdeksästä haastateltavasta oli miehiä kuten myös tutkija, joka keräsi aineiston ja analysoi sen. Tällöin minun on tuotava esiin näkökulma tutkimuksen perustuminen pääasiallisesti miespuoliseen aineistoon. Osittain miespainotteisuuteen vaikutti varmasti Jyväskylän Siruksen jäsenten miesvoittoisuus. Minun on hankala arvioida, kuinka paljon sukupuoli lopulta vaikutti aineistoon, koska aiheesta on niin vähän tietoa etnologian alalta. Sen sijaan muiden alojen tutkimusten pohjalta voin sanoa, että keinovalaistus ainakin vaikuttaa eri sukupuolien kokemuksiin turvallisuuden tunteesta (Boomsma & Steg 2014, 195-196).

Toinen asia, johon kiinnitin huomiota haastatteluiden jälkeen, oli haastateltavien ikä. Kaikki haastateltavat olivat yli 40-vuotiaita, nuorimman ollessa 43-vuotias ja vanhimman 72.

Huomauttaisin, että ikärakenteeseen vaikutti jälleen kerran kenttäni rajausta pelkästään Jyväskylän Siriuksen jäseniin. Yhdistyksen jäsenten keskimääräinen ikä on kohonnut vähitellen ja voidaankin puhua jo jossain määrin ”ukkoutumisesta”. Haastateltavien keski-ikä nousi 60,2 vuoteen, jota pitäisin merkittävänä asiana, koska oletan sen vaikuttaneen tutkimusaineistoon sekä positiivisesti että negatiivisesti. Iäkkäämmät ovat kokeneet yhteiskunnan valaistustarpeiden muutokset voimakkaammin, kun ottaa huomioon keinovalaistuksen leviämisen ja kasvun 1900-luvun jälkipuoliskolla. Lisäksi moni haastateltu oli muuttanut myöhemmin paremmin valaistuun kaupunkiin asumaan, jolloin heille oli syntynyt kokemuksia erilaisista keinovaloympäristöistä, jotka tulivat esille haastatteluissa. Sen sijaan nuoremmilta haastateltavilta olisin saattanut saada erilaisia kertomuksia ja kokemuksia, koska he eivät ole välttämättä kokeneet valaistuksen muutosta niin voimakkaasti.

Nostan esille vielä yhden passiivisen, mutta merkittävän seikan, jota en tullut aluksi ajatelleeksi. Asia liittyy henkilöiden asuinpaikkaan ja sen valaistukseen. Haastateltavista vain kaksi asui paikassa, jossa keinovalaistuksen määrä oli jotenkuten vähäinen verrattuna kaupunkialueeseen. Tässä mielessä kaikki haastateltavat altistuivat keinovalolle, joka ei ollut lähtöisin heidän omasta pihapiiristään. Minun on hankala arvioida, miten asia on vaikuttanut aineistoon, mutta kuten totesin jo edellisessä kappaleessa, myöhemmin kaupunkiin muuttaneet ovat kokeneet hyvin erilaiset valaistusolosuhteet.

Olen jo tähän mennessä käsitellyt itse haastattelutilanteita muiden asioiden yhteydessä, joten tyydynkin vain mainitsemaan, että kaiken kaikkiaan ne etenivät ilman suurempia ongelmia. Nostaisin kuitenkin esille seikan, joka vaikutti mielestäni positiivisesti kerättyyn aineistoon. Muutamaa haastattelua lukuun ottamatta luonnehtisin kaikkien muiden ilmapiiriä vapautuneeksi. Tämä edelleen on jäljiteltävissä siihen, että tunsin haastateltavat jo etukäteen. Tällöin haastattelijan auktoriteettiasema ei korostu tavalla, joka saattaisi ilmetä esimerkiksi ventovierasta haastattellessa (Portelli 2006, 61). Eräät haastateltavat innostuivatkin antamaan laajoja vastauksia eräisiin kysymyksiini.

Haastatteluiden suhteen on mainittava niistä muodostuneet aineiston rakentuminen eli konstruoituminen. Tällä tarkoitetaan sitä, että aineisto ei ole valmiiksi katettu pöytä, jonka haastateltava tarjoaa tutkijalle, vaan se luodaan haastattelutilanteessa tutkijan ja informantin välillä.

Haastateltava ei suinkaan voi kertoa koko elämäntarinaansa vaan joutuu valikoimaan ja luomaan uudelleen aiempia kokemuksiaan sekä ajatuksiaan tavalla, joka on alisteinen hänen rooliinsa haastattelutilanteessa. Haastattelija vastaavasti edelleen tulkitsee ja valikoi näitä pieniä uunituoreita leivänmuruja, joista hän myöhemmin konstruoi tekstuaalisen tutkimuksensa (Tuuva-Hongisto 2008, 187; Watson 2006, 369; Fingerroos & Jouhki 2014, 86).

Päätin harjaannuttaa päiväkirjan laatimistaitojani tutkimuksen ohessa ja näin ollen aloin pitämään pienimuotoista kenttäpäiväkirjaa (Liite 5). Tarkoitukseni ei ollut laatia mitään tutkijan sielun elämää mystisesti avaavaa teosta, vaan enemmänkin muistivihkoa itselleni. Kirjoitin jokaisen haastattelukerran jälkeen vihkooni muutamia virkkeitä haastattelusta, joskin aikaväli itse kirjoittamisen ja haastattelun välillä saattoi vaihdella muutamasta päivästä kuukauteen. Lisäksi viimeisestä haastattelusta en muistanut kirjoittaa laisinkaan. Vaikka päiväkirja oli enemmänkin kokeilumielessä laadittu, kertyi siihen silti hyödyllisiä havaintoja sekä omia tuntemuksia, joita olen pystynyt käyttämään myöhemmin muistini tukena. Lisäksi vihkoon kertyi myöhemmissä haastatteluissa käytetyt lisäkysymykset (Liite 3).

Suoritettuani aineiston keruun minua odotti vielä litteraation jännittävä työvaihe. Aloittaessani en vielä osannut arvioida kuinka tarkkaan minun olisi hyvä suorittaa tämä prosessi. Siksipä litteroin ensimmäisen haastattelun sanatarkasti, kirjottaen erilaiset äännähdykset, tauot ja yksisanaiset kommentit. Toisen haastattelun kohdalla pudotin äännähdykset ja kolmannessa kirjoitin pääasiallisesti vain sanotut asiat, joskin lisäsin merkinnät epäselvistä kohdista sekä selventävät lisäykset esimerkiksi missä jokin paikka sijaitsee. Neljänteen haastatteluun mennessä olin löytänyt tasapainoisen tyylin, johon olin tyytyväinen. Olen tietoinen, että haastateltavien ääni muuttuu merkittävästi litterointiprosessissa (Portelli 2006, 51), jolloin mielestäni tärkeämpää onkin huomioida, muuttuuko haastateltavien ääni tutkimuksen kannalta oleellisten asioiden yhteydessä. Arvioin, että tutkimukseni kannalta tarkka litterointi ei ollut tarpeen, koska tutkimusaihe ei mielestäni vaadi esimerkiksi taukojen, äännähdysten tai toistuvien täytesanojen kirjoittamista. Haastatteluista tehdessäni en huomannut kenenkään kokevan mitään naurahduksia suurempia tunnekuohuja, jolloin voinen sanoa, että tutkimusaihe on luonteeltaan suhteellisen neutraali.

4. Käsittely

4.1 Ääniä ja neuvotteluja

Aloitin käsittelemällä ensimmäisenä valtaa koskevilla äänillä ja moniäänisyydellä keinovalaistuksen suhteen. Korostankin jo heti alkuun aiheeseen liittyvää kohonnutta tutkijan vastuuta siitä, keiden ääniä nostan tässä esille. Katuvalaistusta koskevissa tiedusteluissani panin merkille ensimmäistä kertaa asiaan liittyvät eriävät mielipiteet ja moniäänisyyden. Aihe juontaa juurensa Jyväskylässä suoritettuihin katuvalaistuksen säästösammutuksiin.

Taustaksi käsittelen hetken keinovalaistuksen tunkeilevuutta, jonka haastateltavat ilmaisivat. Uskonkin useimpien meistä omaavan kokemuksia siitä, kun vaikkapa keinovalo loistaa makuuhuoneen ikkunan raosta suoraan silmiimme yrittäessämme nukkua. Tämä tapaus toimikin yhtenä esimerkkinä haastateltavien antamissa vastauksissa ja ongelman voittamiseksi he ehdottivatkin tavalla tai toisella ikkunan täydellistä peittämistä. Yhtä lailla mainosvalot nousivat häiritseviksi, joskin niille löytyi myös joissain tapauksissa ymmärrystä. Niiden voittamiseksi haastateltavilla oli kuitenkin vähemmän keinoja käytettävissään. Kuten ikkunan peittämisestä voimme huomata, toimenpide koskee ainoastaan valon kulkua omaksi koettuun kodin piiriin. Sen sijaan varsinaista valonlähdettä kohtaan he ovat voimattomia. Silti Jyväskylässä toteutetut katuvalojen säästösammutukset ovat osoitus siitä, että jonkinasteisia vaikutusmahdollisuuksia on olemassa, kuten Irman kertomasta esimerkistä käy ilmi:

— — — kun ne silloin Siriuksesta valitti siitä ja Arto ja tuo Juhako siellä oli vai Markoko pimeyden edustajina siinä Valon Kaupunki siinä toimikunnassa niin täällähän on keväällä vähennetty tietyistä taajamista, sitä valoa on vähennetty. (Irman haastattelu.)

Koska olin valinnut haastateltavikseni tähtitieteenharrastajia, oletin heidän suhtautuvan myönteisesti katuvalojen säästösammutuksiin. Useat vastaukset olivatkin myönteisiä, mutta huomasin joidenkin vastaajien ottavan huomioon myös henkilöt, jotka saattavat tarvita katuvalaistusta pimeään aikaan. Yleisellä tasolla katuvalaistusta ymmärrettiin ja kukaan ei vaatinut niiden poistoa kokonaan. Sen sijaan toivottiin niiden käytön uudelleen arviointia, kuten Pertti haastattelussaan kertoo:

Kyllä siellä täytyis olla niinku joku logiikka, järki, että milloin käytetään keinovaloja. – – – ei niinku kaikki oikein miellä sitä keinovalon käyttölogiikkaa, että milloin kannattaa ja milloin pitää käyttää. (Pertin haastattelu.)

Haastateltavista esimerkiksi Pertti ja Marjatta halusivatkin muuttaa julkista valaistusta heidän omia arvojansa vastaavaksi. Heidän näkökulmastaan valaistus oli väärin suunnattua ja välillä jopa tarpeetonta:

H: No tietystihän se on ensimmäisenä se häikäsy. Mutta se tietysti voi johtua myöskin väärin suunnatusta valaistuksesta, että se suuntaavuushan on hyvinkin tärkeitä mitä nyt kaikki ei tunnu ottavan huomioon tuolla ulkovalaistuksessa. (Pertin haastattelu.)

HH: Ja varmasti se kuluttaa energiaa valtavia määriä. Onhan se hienon näköstä toisaalta, mutta ehkä sitä pitäisi rajoittaa, kun sitten luonto kärsii tämmösestä liiallisesta valosta. (Marjatan haastattelu.)

Lisäksi Jalo muisteli onnistunutta muutosehdotusta Rautpohjan tehtaan valaistukseen, joka oli aiemmin häirinnyt lähellä olevan tähtitornin käyttöä:

Itsekin niistä ilmottelin tehtaan puolelle, että voisko niitä vähän käännellä alaspäin niitä valonheittäjiä, että ne osoittaa sinne turhaan sinne tornille luukusta sisään suoraan. Ja kyllä ne säätikin niitä alemmaksi, että kyllä se tehos se ilmoitus siitä tuota noin. Ilmottivat että ei ole tarkoitus valaista pitkin puunlatvoja, että kun ne on työmaalle tarkotettu ne valot. Hyvin suhtautuivat siihen. (Jalon haastattelu.)

Riston vastaus kuitenkin poikkesi muista siinä, että hän vastusti osittain kaikkien katuvalojen sammuttamista yöksi:

Ei kannattas sammuttaa kaikkia valoja. Esimerkiks vaikka joka toinen valo. Että nythän ihmiset joutuu sitten kovin paljon eriarvoisempaan asiaan taikka asemaan asuessaan täällä kuin tuolla kaupungin keskustassa. (Riston haastattelu.)

Kiinnitin tähän vastaukseen huomioni jo haastattelutilanteessa sen eriyvyyden takia. Risto perustelee näkemyksensä valtaeroilla, jotka vallitsevat hänen näkemyksensä mukaan kaupungin

keskustan ja sen ulkopuolella asuvien ihmisten välillä. Tämän huomattuani kysyinkin vaihtelevalla menestyksellä myöhemmissä haastatteluissa kysymyksiä, joidenka tarkoituksena oli nostaa esille erilaisia valtaeroja.

Ehkä yksinkertaisemmillaan valta esiintyi haastateltavien omassa kodissa, jossa he itse pystyivät määräämään valaistuksen määrään ja laatuun:

— — — sitä saa tavallaan semmosta kylmää tai lämmintä valoo nii siihen pystyy ite vaikuttaa sit että mistä ite tykkää, tykkää eniten. (Juhan haastattelu.)

— — — koska mähän hallitsen ne keinovalot täällä. Mä voin laittaa pois päältä tai päälle niitä — — —. (Alexanderin haastattelu.)

Juuri tätä kodissa tapahtuvaa vallankäyttöä ikkunan kautta tuleva keinovalo rikkoo. Siksi näenkin sen häiritsevän paitsi ihmisten henkilökohtaista valtaa myös heidän yksityisyyttään.

Katuvalot ovat kunnan ylläpitämiä laitteita ja näin ollen ainakin periaatteessa asukkaiden vaikutuksen piirissä valitusten ja vaalien kautta. Kuten mainitsin, vaikutusmahdollisuuksia on olemassa, mutta tällöin nousee esille kysymys siitä, keiden ääniä juuri kuunnellaan ja kohdellaanko kaikkia tasapuolisesti. Palatakseni Riston haastatteluun, hän ehdottaa seuraavaa:

Elikkä minä tasapuolisuuden nimissä sammuttaisin kaupungin keskustastakin puolet valoista pois ja samoten täällä joka toisesta lampusta puolet pois. Sitten oltais saman arvoisia ja uskallan väittää, että kaupungin keskustassakaan ei tarvita aina niin kirkasta valaistusta keskellä yötä. (Riston haastattelu.)

Kysyin Ristolta heti tämän repliikin perään, uskooko hän kaupungin näkevän maaseudun vähempi arvoisena valaistuksen suhteen, johon hän antoi myönteisen vastauksen.

Voinen todeta, että julkinen valta pyrkii demokraattisempiin valaistusratkaisuihin, jotka ovat neuvoteltuja eri toimijoiden välillä. Koska en ole asiaa tutkinut enempää tästä näkökulmasta, pystyn tunnistamaan ainoastaan asukkaat ja tähtiharrastajat tämän osapuoliksi. Epäilen kunnan pitävän sisällään joukon muita ääniä, jotka osallistuvat neuvotteluprosessiin omilla äänillään. Kuitenkin voimme todeta tämän neuvottelun olevan vielä epätäydellinen, koettujen valtaerojen vuoksi.

Kokonaisvaltaisemman ratkaisun saamiseksi aikaan vaadittaisiinkin neuvotteluprosessin yksityiskohtaisempaa tarkastelua ja moniäänisyyden huomioimista. Keräämäni aineiston pohjalta pystyn kuitenkin paremmin tarkastelemaan ihmisten arkisissa valaistuspäätöksissä tapahtuvaa neuvottelua.

Koska etnologia tutkii arkea, päätin jo tutkimuksen alussa sisällyttää haastatteluihin kysymyksen, joka tiedustelee henkilön syitä valojen sytyttämiseksi. Vastaukset olivat sinänsä odotetun mukaisia eli ihmiset sytyttävät valot suorittaakseen jotain aktiviteettia, lisätäkseen turvallisuuttaan tai yleisesti ”nähdäkseen”. Kuitenkin toiseksi viimeisessä haastattelussa esiintynyt kohta kielii monimutkaisemmasta prosessista taustalla:

No kotona yleensä, no mä aika paljon ite liikun yleensä, jos on kaikki muut nukkuu niin mä meen jollakin kännykän taskulampulla liikun sillai, että mä en sytyttele isoja valoja – – –. (Markon haastattelu.)

Toisin sanoen on olemassa tekijöitä, jotka sotivat haastateltavan halua vastaan sytyttää valot. Tässä tapauksessa kyseessä olivat muut perheenjäsenet ja heidän halunsa nukkua pimeässä. Tämä yksinkertaiselta syytä vaikuttava tekijä kuitenkin osoittaa, että päätös keinovalojen sytyttämisestä tai sammuttamisesta ei ole suoraviivainen vaan altis muille vaikuttimille.

Erityisenä valaistuksen lajina nousi esiin koristeellinen tai esteettinen valaistus, jonka vuoksi haastateltavat olivat valmiita sallimaan keinovalot. Mielenkiintoista kylläkin, heidän antamansa esimerkit koskivat kuitenkin julkisia tiloja kuten Jyväskylän siltoja tai esteettisesti valaistua puistoa. Koristeellinen valaistus saattoi mennä myös liiallisuuksiin, jota yksi haastateltava kritisoi voimakkaasti. Samalla hän kuitenkin korosti kokemuksen subjektiivisuutta.

Haastatteluissa nousi esiin tiettyjä toistuvia syitä, jonka perusteella henkilöt sammuttivat valot arkielämässään. Vaikka haastateltavat olivat tähtiharrastajia, ei tähtitaivaan näkymistä esitetty syyksi kuin muutaman kerran. Tähän tosin saattoi vaikuttaa se, että eniten harrastusta haittaava valaistus on heidän vaikutuksensa ulottumattomissa, jolloin he kompensoivat tilannetta matkustamalla pimeämpiin paikkoihin. Sen sijaan energian kulutuksen vähentäminen joko taloudellisista tai ekologisista syistä oli yksi eniten esiintyneistä arvoista:

— — — jos päivänvalossa polttaa sähkövaloja ja kuluttaa haaskaa suotta energiaa, joka ei oo ekologisesti kovin järkevää kehittää. (Jalon haastattelu.)

Lainauksesta voi myös lukea, että luonnollisen valaistuksen määrä vaikutti päätökseen käyttää keinovaloja. Ekologia arvona tuli esiin myös haluna vähentää keinovalaistuksen aiheuttamaa haittaa luonnolle pimeään aikaan:

— — — ei se keinovalo niinku ole sille luonnonympäristölle niin oikein hyviä että niinkun tarvitsee pimeyttä ja jotkut muuttolinnut esimerkiks niin ilmeisesti eksyy sen takia, kun valot häikäisee ja kasvit kasvaa menettää tän oman rytminsä — — —. (Arton haastattelu.)

En tosin huomannut kysyä, vaikuttivatko nämä motiivit nimenomaan kodin piirissä tapahtuvaa valaistuksen hallintaa vai kenties yhteiskunnallisella tasolla.

Täytyy muistaa, että myös pimeys itsessään voi toimia arvona tai toivottuna tilana, jonka henkilö saattaa joutua ottamaan huomioon valaistusratkaisua tehdessään. Tähtiharrastuksen ja nukkumisen suhteen aihe nousi esiin, mutta ei muissa yhteyksissä tai omana kokonaisuutenaan. En huomannut kysyä aiheesta kuin kerran, joten tämän suhteen aineisto on hieman puutteellista:

Voi totta kai olla esteettistä pimeyttä. Ainakin verrattuna siihen kaupungin valojen loisteeseen niin kyllähän se pimeä on sitten ihan. Ja se pimeässä voi olla hyvin pieni valo, vaikka joku kynttilä valo niin sehän voi olla hyvinkin esteettistä ja kaunistaa ja rauhottavaa ja niin edelleen — — —. (Arton haastattelu.)

Tässä kyseisessä kommentissa voi huomata pimeyden toimivan kynttilän valon kanssa, jotka yhdessä antavat tilanteelle arvonsa. Irman haastattelussa esiintyi myös termi ”luonnonpimeä”, jonka oletan liittyvän luonnolliseen päivän ja yön kiertokulkuun. En kuitenkaan kysynyt tarkentavasti, onko olemassa keinotekoisia pimeyttä ja pitääkö hän esimerkiksi valaisematonta huonetta sellaisena. Joka tapauksessa termin merkitys jäi itselleni hieman avonaiseksi. Saattaa olla, että pimeyttä arvostetaan eri tavoilla sen esiintyessä sisä- tai ulkotiloissa.

Pimeyden voi ottaa huomioon myös sen alkukantaisimmassa roolissa eli pelon lähteenä. Haastateltavat eivät kuitenkaan usein maininneet itse pelkäävänsä pimeää vaan pikemminkin korostivat päinvastaista:

Että siinä mielessä en pelkää pimeää, että uskallan hyvin olla pimeässä. (Arton haastattelu.)

No, en pelkää pimeätä. Tuun hyvin toimeen melko pimeessä – – –. (Pertin haastattelu.)

Sen sijaan he korostivat ikään kuin yleisenä toteamuksena, että pimeyden pelko vaikuttaa muissa ihmisissä. Yhdellä haastateltavalla oli tosin antaa esimerkkitapauskkin:

Mutta pimeässä mä esim en pelkää, niinku ihmisiä on hirveästi mitkä pelkää pimeätä. Minulla on sisko semmonen joka ei, se pelkää aina. Kahtoo aina sängyn aluset ja kaapit kaikki omassa huushollissaan että kun pimee tulee vaikka varmaan siellä ei oo ketään. (Irma haastattelu.)

Vain muutama haastateltava viittasi kokemaansa pimeän pelkoon aikuisena, joka sai minut ajattelemaan, ovatko muut haastateltavat kokeneet asian mahdollisesti hieman häpeälliseksi, jota he eivät uskaltaneet kertoa minulle. En kuitenkaan löytänyt aineistosta mitään tähän viittaavaa. Mainitsen vielä joidenkin haastateltavien ottaneen lisäksi huomioon pimeyden pelon lapsuudessaan, mutta kirjoitan tästä enemmän muistoja käsittelevässä luvussa.

Irman haastattelusta nousi esiin myös valaistukseen liittyvä turvattomuus, joka oli mielestäni hieman yllättävää, kun ottaa huomioon, että valaistuksen lisäämistä perustellaan usein juuri turvallisuudella. Irma antoi seuraavanlaisen esimerkin:

– – – kun esimerkiks Helsingissä kun liikun, – – – jos näki puiston poikki että oli aivan tyhjä puisto ja tota siellä meni jotakin hämäriä käytäviä näin, niin kyllä mää menin katuja myöten. Ihan siitä syystä, että niinku ajattelee, että jos siellä on jotain omituisia tai Vuorilammella mää kävin uimassa usein tuota siinä iltasella, mutta sitten ku siihen tuli just semmonen, että siihen tuli valot siihen Vuorilammelle. Se oli ihan kirkas se Vuorilammen alue ja sitten se missä vaihettiin uimavaatteet, niin se oli semmonen nurkkakunta koppi siellä niin sitten mää huomasin, että vähän oli semmonen outo olo,

kun oli valosassa ja ihan pimeetä ympärillä ja samaten Könkkölässä oli, kun se oli valastu. Olis ollu niin päin, että se [epäselvä kohta] ollu pimeenä ja valosaa ympärillä niin mää oisin käynny uimassa, mutta mä lakkasin käymästä, kun siinä oli joku pramilla jollakin lailla, että ja siellä ei ketään enää käynny niin myöhänä syksyllä uimassa, kun oli kylmä vesi. Niin semmosesta mää oon niinku sitä valoa, että siitä kirkaasta valosta on ollut haittaa. Mielummin oisin käynny pimeessä siellä uimassa. (Irman haastattelu.)

Kommentista voi lukea kaksi toisistaan poikkeavaa tapausta, jotka luovat turvattomuuden tunnetta. Ensimmäinen liittyy hämäämään, liikkuvuutta rajoittavaan tilaan ja muiden ihmisten puuttumiseen. Aiemmissa tutkimuksissa juuri vähäinen valaistus ja liikkuvuuden rajoitus ovat olleet naisille turvattomuutta aiheuttavia tekijöitä (Boomsma & Steg 2014, 209). Sen sijaan jälkimmäisessä, uusien valojen asentaminen lammelle, muttei muualle ympäristöön sai aikaan turvattomuuden tunteen. Aihetta tutkineet tutkijat ovat havainneet, että valaistuksen vähentäminen ei vaikuta turvallisuuden tunteeseen, joskin tähän vaikuttaa sukupuoli ja liikkuvuuden rajoitus (Boomsma & Steg 2014, 209). Irman antaman esimerkin tapauksessa päinvastainen toimenpide sen sijaan voi aiheuttaa lisääntyntä turvattomuuden tunnetta. Hän jatkaa myöhemmin vielä pimeässä koetusta turvattomuudesta:

M: Onks se niinku että maaseudulla ehkä niinku pimeys niinku ei oo niin turvattoman tuntusta?

H: Joo, maaseudulla ei oo missään nimessä turvattoman tuntusta, kaupungissa kyllä. Että en mää mihinkään pimeisiin loukkoihin lähtis tai vähän valaistuihin, riippuu kellon ajasta. (Irman haastattelu.)

Aiemmin käsiteltyjen tekijöiden lisäksi myös sijainti kaupungin ja maaseudun välillä vaikuttaa. Joka tapauksessa turvallisuuden tunne on usean tekijän summa, johon vaikuttavat paitsi itse valaistus myös ympäristö, sukupuoli ja aika.

Olen pyrkinyt tässä alaluvussa tuomaan esille keinovalaistukseen liittyvän moniäänisyyden, joka sai minut hylkäämään alkuperäisen teoriapohjani keinovalon saasteellisuudesta. Vaikka osa ihmisistä pitääkin keinovalaistusta yleisesti liiallisena tai puhuvat siitä valosaasteena, niin hekin hyväksyvät sen positiiviset puolet. Tämän lisäksi toisilla saattaa olla päinvastaisia käsityksiä. Eri ihmiset tulkitsevat keinovaloa eri tavoilla ja nämä tulkinnat ovat välittyneet aineistoon, tehden siitä

moniäänisen (Makkonen 2008, 170). Edelleen tämä nousee esille julkisissa ja yksityisissä neuvotteluissa, joita ihmiset joutuvat käymään arvioidessaan keinovalaistuksen tarpeellisuutta ja käyttöä. Aineisto on kuitenkin osoittanut, että tähtiharrastajat ottavat molemmilla tasoilla huomioon muut ihmiset ja aiheita kohtaan tuntemansa subjektiivisuuden, joka mielestäni rikkoo hieman myyttiä heidän toiminnastaan taipumattomina valojen vastustajina.

Ongelmalliseksi koetun keinovalaistuksen yhtenä osa-alueena on toiminut nimenomaan katuvalaistus. Koska on olemassa mahdollisuus vaikuttaa tähän valaistuksen tyyppiin, olisi perusteltua suorittaa lisätutkimuksia asian neuvoteltavuutta koskien ja paremmin tunnistaa aiheen moniäänisyys sekä huomioida eri äänille aiemmin asetetut erilaiset painoarvot. Aihe muodostaisi myös selkeästi määritellyn kokonaisuuden, joka on tärkeää käytännössä kaupunkialuetta koskevassa tutkimuksessa (Lappi 2007, 11).

4.2 Kategoriat ja hämärä

Hämärää koskevan analyysin yhteydessä on mielestäni tärkeää huomioida sijainnin merkitys maapallon pinnalla. Suomi sijaitsee suhteellisen lähellä pohjoisnapaa ja näin ollen koemme huomattavan pitkäaikaisen hämärän jakson, jonka pituus vaihtelee myös vuodenajan mukaan. Sen sijaan mitä lähemmäksi päiväntasaajaa menisimme, hämärän pituus lyhenisi. Myös haastateltavat tiedostivat tämän ja osa vertailikin Suomen hämärää muiden maiden paljon lyhyempään hämärän hetkeen. Näin ollen hämärää koskevan aineiston tuottama tieto voi olla hyvinkin paikkasidonnaista ja toivonkin lukijan ottavan tämän huomioon arvioidessaan sitä.

Hämärä muodosti haastattelussa oman selväpiirteisen kokonaisuutensa. Tähän vaikutti suoraan se, että olin omistanut yhden kysymyksistäni sille (Liite 2). Lähden kuitenkin liikkeelle määrittelemällä aluksi rajat, joiden välissä hämärä voi sijaita. Nämä rajat muodostaa päivän ja yön luonnollinen kiertokulku, joka vaikuttaa myös ihmisen toimintaan. Eräs haastateltava tiivistikin asian melko ytimekkäästi:

— — — me ollaan totuttu siihen, että päivällä on valoa ja yöllä on pimeetä ja meidän niinku touhut aika paljon määräytyy sen mukaan, että pimeellä pyritään nukkumaan vaan, jos on mahollista ja jos ei olla yövahteja ja päivällä ollaan aktiivisia sitten, kun

on valonen aika, että kyllähän se on ihan, että kun me synnyttään semmoseen tilanteeseen niin se rytmi opitaan. (Alexanderin haastattelu.)

Juuri tätä rytmiä muuttaakseen ihminen käyttää keinovalaistusta, jotta aktiivisuuden aikaa saadaan pidemmäksi. Kuitenkin päivittäisen aktiivisuuden ja yöllisen levon väliin jää leveyspiiristä ja vuodenajasta riippuvainen hetki eli hämärä. Haastattelujen perusteella väittäisin alustavasti, että kyseiseen hetkeen liittyy monia erityislaatuisia tehtäviä ja toimia, jonka lisäksi se toimii siirtymävaiheena.

Useissa haastatteluissa hämärä nousi esiin eräänlaisena liukumatilana, kun päivä vaihtuu yöksi. Mielenkiintoista kylläkin, vastaavanlaisia mainintoja en löytänyt hetkestä, jolloin yö vaihtuu päiväksi. Perusteltuja syitä tällä en keksi. Haastateltavat korostivat hämärän tarjoamaa mahdollisuutta sopeutua tulevaan pimeyteen rauhallisesti, jolloin silmä ehtii tottua siihen ja näkökyky pimeässä paranee. Esille nousivat myös aikataululliset syyt, jotka liittyivät erilaisiin aktiviteetteihin. Vaikka pimeyden tiedettiin tulevan, hämärän aika antoi mahdollisuuden sopeuttaa toimet vastaamaan valaistusta:

— — — että kun se pimee ei tule niinku katkasijasta niin siihen voi varustautua, että nyt alkaa kohta tulla pimeetä. Voi tehdä semmosia hommia esimerkiks ulkona mitä vielä näkee tehdä ja lopettaa ne ennen kuin on se säkkipimeys. (Pertin haastattelu.)

Tätä peilaamaan eräs haastateltava kertoikin epämiellyttävästä kokemuksesta äkkinäisen, joskin arvaamattoman, pimeyden suhteen:

— — — että pimeys tulee hitaasti eikä yhtäkkiä niin kuin lamput sammuis. Että kyllähän se tietysti se on yhtä yllättävää yhtäkkiä pimeässä, kun joku sytyttää kirkkaat valot päälle taikka sitten valoisassa, kun tulee yhtäkkiä joku sammuttaa valot niin on semmonen äkkinäinen juttu niin se ei ole miellyttävä kokemus. Se aina se säpsähtää, mutta siinä liukuva ilmiö onpa se sitten valon sytyttämisessä tai sammuttamisessa niin se on siihen kerkee niinku reagoida ja asennoitua. (Jalon haastattelu.)

Verrattuna tekniseen valaistuslaitteeseen luonnonvalo ei voi varsinaisesti ”kadota” yllättäen, koska valaistuksen rytmi on paitsi opittu myös ihmiseen biologisesti rakentunut sisäisen kellon muodossa. Ainoana poikkeustapauksena voinee pitää auringonpimennyksiä. Olisikin mielenkiintoista vertailla

vanhoja auringonpimennuskertomuksia ajalta, jolloin niihin suhtauduttiin pelonsekaisemmin, ja nykyaikana tapahtuneisiin laajoihin sähkökatkoksiin, jotka hetkeksi voivat palauttaa pimeyden jopa suurkaupunkeihin.

Hämärä voi toimia myös erityishetkenä, joka poikkeaa yöstä ja päivästä. Yksi haastateltavista luonnehti hämärää erityiseksi hiljentymisen hetkeksi, jolloin pystyi myös tarinoimaan:

— — — niin se hämärä on semmonen niinku hiljentymis. Siis siihen liittyy jotain mystistä ja myyttistä, hämärään. Se on kyllä mielikuviltaan semmonen, että se olis esimerkiksi, että siinä kohalla vois kertoa tarinoita ja istua alas ja jutella tuttavien kanssa ja ku ei tarte vielä panna valoja ja on vaan niinku hämärää. (Irman haastattelu.)

Hämärän sosiaalinen vietto korostuu vielä entisessään kertojan muistellessa lapsuudessa esiintynyttä ”hämärän hyssyä”:

Että semmonen hämärän hyssy sanottiin ennen vanhaa Lehtolassa. Hämärän hyssyä istutaan, silloin oli tapana se, että silloin tultiin esimerkiks kylään, kun ei ollu kotona mitään ihmeitä ja vielä navettaan. Ja sitten tota yhtäkkiä siellähän maalla ihmiset tuli ne istu penkin päähän ja sit vaan ukot poltteli siinä tupakkia ja naiset joi kahvia ja kai sitä annettiin ukoillekin en tiä, mutta istuttiin vaan rauhassa ja hiljaa, ei välttämättä ees juteltu. (Irman haastattelu.)

Koska kyseinen hetki näytti muodostavan mielenkiintoisen kokonaisuuden, etsin siitä vertailua varten mainintoja myös Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkistosta sillä muissa haastatteluissa en törmännyt termiin. Arkistoista löysin lopulta muutamia mainintoja ”hämärän hyssystä”, ”hämyhyrrystä”, ”hämärän hetkestä” ja ”hämypyhä”. Käytän kuitenkin jatkossa termiä ”hämärän hyssy”, koska törmäsin siihen ensimmäisen kerran juuri Irman haastattelussa. Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkistoissa siitä kerrotaan seuraavasti:

Lapsuusvuosieni aikana oli tässä kylässä tapana viettää ”hämypyyhää” jota vietettiin kolmena ehtona viikossa vuorotellen kylän kunkin talon pirtissä. Kun talonväki ehtoon hämärtyessä, ulkotöistä ja navetta-askareista siirtyi pirttiin ei oitis otettu valkeeta päreeseen tai lamppuun vaan ensin istuttiin ”hämypyyhää”. Pian tuli pirttiin naapurienkin väki sekä lähellä asuvat itselliset ja heti alkoi vilkas tapauksien

ja tarinain kerronta. Hämynpyhkää istuttiin vain syksyisin ja talvisin jolloin puhteet olivat pitkiä. (SKS KRA A., L. 86. 1963.)

Ennen vanhaan oli tapana aina pitää hämärätuntia. Kun alkoi hämärtää, istuskeltiin penkille rupattelemaan. Väliin tulivat naapuritkin hämărăhyssyä pitämään. (SKS KRA O., S. 8583. 1963.)

Vaikka itse hetkellä on monta nimeä, ovat muistelut suhteellisen yhtenäisiä ”hämärän hyssystä” siihen sijoittuvien toimien ja ajankohdan osalta. Kyseinen tilanne vaikuttaa olevan hyvin yhteisöllinen hetki, joka poikkeaa normaalista sosiaalisesta kokoontumisesta siinä, että tavallista rupattelua ei välttämättä tarvitse esiintyä. Koska kertomukset ovat keskenään erilaisia hiljaisuuden ja puhumisen suhteen, on ”hämärän hyssyä” mahdollisesti vietetty eri taloissa eri tavalla, jolloin itse hetken vietto ei ole ollut sananvaihdoista riippuvainen. On mahdollista, että päivittäisten toimien muuttuessa mahdottomiksi luonnollisen valaistuksen hiipumisen vuoksi, jäljellä oleva aika käytettiin sosiaalisten suhteiden ylläpitoon. Hieman samankaltaisesta tapahtumasta on merkintöjä myös Ruotsista, jossa sitä on kutsuttu nimellä *kura skymning*. Hämärän laskeuduttua henkilö rauhoittuu ja viettää hämärän hetkeä hiljaisuudessa tai hiljaa rupatellessa. Sen sijaan kylässä käyminen näyttää puuttuvan siitä (Garnert 2011, 9). Soitin myöhemmin Irmalle ja hän kertoi, että tapa on vielä elossa Saarijärvellä, joskin vierailijat nykyisin soittavat etukäteen ennen tuloaan (nauhoittamaton puhelinsoitto, 11.05.2018).

Hieman yllättäen huomasin hämärän nousevan aineistosta myös siihen liittyvien tunteiden vuoksi. Haastateltavat kertoivat sekä kesäyön että talven hämäryydestä äänensävyllä, jonka tulkitisin nostalgiseksi ja tunteita sisältäväksi. Marjatta kuvailee hämărăä ja sen aiheuttamaa aistikokemusta seuraavasti:

Täällä on erittäin ihania kesäillan hämäryys. Kyllä se on, siitä nauttii, vaikka kävelee tuolla hämärässä, metsän hämäryydessä – – –. (Marjatan haastattelu.)

– – – se on niinku jotenkin semmonen levollinen ja rauhallinen tunnelmaltaan. Ja varsinkin jos se on sininen, jollakin tavalla sininen hämäryys, mikä on just silloin hanget talvella näkky sinertävän. (Irman haastattelu.)

Irman haastattelussa keskustelimme enemmänkin sinisestä hämärästä, jonka perusteella sanoisin esteettisten arvojen korostuvan hänen tapauksessaan. Myös Marjatan haastattelusta huokuu esteettisten arvojen arvostus, mutta mieleeni on jäänyt myös ajatus mahdollista muista hämärän hetkeen liittyvistä tapahtumista, jotka ovat voineet tehdä siitä erityislaatuisen. En kuitenkaan huomannut kysyä asiasta enempää haastattelussa.

Suurin osa aineiston hämärää koskevista äänistä oli joko myönteisiä tai neutraaleja, mutta mukaan mahtui myös kriittisiäkin kommentteja. Haastateltavista Risto kertoi hämärän olevan epämiellyttävää sen vuoksi, että hän on enemmänkin aurinkoisen sään ystävä, joka paitsi kohentaa mielialaa myös mahdollistaa auringonottamisen. Markon kritiikki taas kohdistui hämärän rooliin välitilana:

En mää ainakaan niinku koe, että kaipaisin hämärää, enemmänkin se on sellanen välttämätön paha josta pitää selviytyä joko lisäämällä valoja tai sitten vaan oottamalla että tulis pimeempää, mutta se ei oo semmonen toivottu tila kuitenkaan se hämärä. (Markon haastattelu.)

Kuten kommentista voi havaita, haastateltava haluaisi olla selkeästi joko pimeässä tai valoisassa. Aiemmin hän oli viitannut hämärään suoraan välitilana. Tässä tapauksessa ongelma näyttää konkretisoituvan ahdistukseksi valojen oikeaksi mielletystä käytöstä. Marko olikin kertonut välttelevänsä turhaa valaistusta ja sammuttelevansa keinovaloja muun muassa ekologisista syistä. Tämän tapauksen valossa hämärä näyttäytyykin tulkinnallisena ongelmatilanteena, joka vaikeuttaa henkilön mielestä oikean päätöksen tekemistä.

Ottaisin tähän loppuun haastateltavan tekemän ajatuksia herättäneen pikku kommentin, joka liittyy keinovalaistukseen ja valon ja pimeyden rajaan:

Mut' jos ois pikkasen hämäämpää siinä keinovalossa, nii sillo sää näkisit paremmin myös sinne ulkopuolelle. (Juhan haastattelu.)

Siinä missä hämärä on esiintynyt eräänlaisena makrotason välitilana, löytyy sille myös mikrotasoltakin esimerkkejä välitilana. Olimme juuri keskustelleet siitä, kuinka keinovalot koetaan turvallisuutta luoviksi, mutta haastateltava nosti esiin kontrastin pimeyden ja valon välillä, joka hänen mielestään heikentää turvallisuutta. Määrittelemättömämpi raja keinovalon ja pimeyden

välissä toimisikin pehmeänä liukuna pimeyteen ja näin ollen havaitsija voisi olla tietoisempi valokeilaa ympäröivästä maailmasta.

Aineistosta nostamieni äänien valossa hämärä esiintyy siirtymätilana eri pimeyden ja valon kategorioiden välissä. Siinä missä kategorioiden välisiä välejä on pidetty negatiivisina ja vaarallisina (Douglas 2000, 11), aineistosta noussut moniäänisyys sotii tätä ajatusta vastaan. Haastattelujen perusteella väitän, että kyseessä on erityislaatuinen hetki, joka poikkeaa ”normaalista”. Ihmiset siirtyvät päivittäisten aktiviteettien parista yön lepoon käyttämällä hämärän ajan sopeutumiseen ja erityisten aktiviteettien toteuttamiseen.

Victor Turner on kirjoittanut liminaalitalasta eri kategorioiden välillä olevana välitalana, jossa siinä sijaitsevien henkilöiden aiempi asema ja paikka yhteiskunnassa katoaa (Turner 2007, 117). Voisiko hänen ajatuksiaan soveltaa myös ei-olennolliseen hämäärään? Mielestäni vastaus on negatiivinen, mutta ei siksi, että kyseessä ei ole henkilö tai olento. Turnerin käsittelemiä liminaalituloja hallitaan usein rituaaleilla ja perinteillä. Tilassa olevien henkilöiden ajatellaan olevan yhteiskunnan ulkopuolella ja heiltä voidaan riistää kaikki aiempaan asemaan liittynyt materiaallinen ja sosiaalinen (Turner 2007, 107). Hämäärään ei aineistoni valossa näytä kuitenkaan liittyvän mitään tämän kaltaista, joskin syynä voi olla valaistukseen liittyvän symbolisten merkitysten katoaminen (Garnert 1993, 279). Ihmisten suorittamat toimet kyllä kielivät välitalasta, mutta ne eivät ole laadultaan hallintaan pyrkiviä tai transformatiivisia vaan pikemminkin seuraavaa kategoriaa valmistelevia. Muistuttaisin vielä, että Suomessa hämärän aika on pitkä ja näin ollen sitä ei välttämättä nähdä erikoisena ja vaarallisena vaan omana toistuvana ja joka päiväisenä kokonaisuutena.

Vaikka olen käsitellyt hämäärää välitalana, niin on olemassa myös mahdollisuus, että hämärä muodostaa oman kategoriansa, erityisesti kesällä, jolloin yö on käytännössä kokonaan hämärän aikaa. Aiheeseen saisi varmaan enemmän selkeyttä vertailemalla lähempänä päiväntasaajaa elävien ihmisten toimia ja käytäntöjä hämärän aikaa, ja vertaamalla niitä pohjoisessa asuvien kansojen käytäntöihin.

4.3 Kehon aistimuksia

Kerätessäni aineistoa en ajatellut käsitteleväni sitä aistien kannalta. Kun myöhemmin törmäsin aistietnografiaan, kiinnitti se huomioni aistimusten maailmaan. ”Aistien vallankumoukseksi”

kutsuttu käänne on kiinnittänyt huomion siihen, kuinka eri aistien tuottamaa tietoa arvostetaan (Howes 2006, passim.). Näköaistin tuottamaa tietoa on kritisoitu siitä, että se on asetettu länsimaissa muiden aistien tuottaman tiedon edelle (Damousi & Hamilton 2017, 9; Hamilton 2011, 222), mutta Tim Ingold argumentoi kyseistä väitettä vastaan (2000, 287). Joka tapauksessa myönnän ajatelleeni valaistusta ainoastaan näkökyvyn kautta saavutettavana kokemuksena, mutta tarkastellessani aineistoa huomasin hyvin nopeasti, että asia ei ole näin mustavalkoinen.

Suunnittelin alun perin käsitteleväni näkö- ja tuntoaistia erillisinä kokonaisuuksina, mutta huomio siitä, että aistihavainnot ovat usein multisensoriaalisia sai minut muuttamaan lähestymistapaani (Ingold 2000, 261; Pink 2009, 26-29). Yksi kysymyksistäni koski liialliseksi koettua valoa (Liite 2) ja usein sainkin kuulla kertomuksia keino- ja luonnonvalosta, jolloin se häikäisi kertojaa. Tämä häikäisy saattoi vaihdella unta häiritsevältä epämukavuudesta aina fyysistä turvallisuutta uhkaavaan valaistukseen kuten vastaan ajavan auton valot. Kyseessä on siis voimakkaasti näköaistiin liittyvä kokemus, mutta löysin myös mainintoja tuntoaistilla tehdyistä havainnoista. Risto ja Marko esimerkiksi kertovat seuraavasti:

Silloin on liikaa, jos ottaa silmiin, että tosiaan tuntuu. (Riston haastattelu.)

Tietysti silloin on liikaa valoa, jos se sattuu silmiin – – –. (Markon haastattelu.)

Liiallisen valon kokemukseen vaikutti siis myös näkökyvyllä havaitun häikäisyn ohella fyysinen tuntemus. Huomauttaisin kuitenkin, että molemmat henkilöt nauravat yllä mainittujen kommenttien jälkeen, jolloin pitäisin näöllä tapahtuvaa havainnointia merkityksellisempänä heille itselleen. Fyysinen tuntemus on enemmänkin täydentävää, ja joka antaa ”viimeisen tuomion” liialliseksi koetulle valolle.

Siinä missä tuntoaisti oli ainoastaan täydentävässä roolissa arvioidessa liiallista valoa, korostuu sen merkitys valon laadun aistimisessa. Kysyessäni siitä, onko tuli keinovaloa, useat haastateltavista vastasivat myönteisesti, mikäli tuli oli ihmisen sytyttämä. Eniten ajatuksia herättävä vastaus tuli kuitenkin toista mieltä olleelta henkilöltä:

Keinovalo on semmonen, että aika lähelle keinovalolampun yläpuolelle laittaa kättä, mut laitappas kynttilän päälle kättä niin sä huomaat, että ei oo keinovaloa.

(Alexanderin haastattelu.)

Toisin sanoen tulen aiheuttama voimakas tuntemus lämmöstä toimii vedenjakajana keinovalon määrittelyssä, vaikka haastateltava huomioi myös lampun aiheuttaman lämpötuntemuksen. Tähän minun on mainittava yksi uniikki vastaus tuleen liittyen, jossa Irma määritteli kynttilän liekin keino- ja luonnonvalon väliin lisävaloksi:

Kynttilä ei oo minusta keinovaloa. Se on lisävalo, mutta se ei oo keinovalo. Että musta keinovaloon liittyy, että se on jotakin teknistä siis teknologian tuote. (Irman haastattelu.)

Voimme huomata, että hän ei nojannut tuntoaistiin määrittelyssä vaan ainoastaan valaistusvälineen teknisyyteen.

Huomauttaisin, että aistimamme lämpö johtuu paitsi itse valon aiheuttamasta lämmöstä myös suuremmissa määrin lämpösäteilyä, joka energiatehokkuuden näkökulmasta on hukkaan mennyttä energiaa. Eri valaistuslähteen aiheuttavat erilaisia tuntoaisti kokemuksia, esimerkiksi en ole koskaan havainnut kaupungissa taivaalla näkyvän hohdevalon lämmittävän. Joka tapauksessa aistimuksia lämpötilasta esiintyi haastatteluissa myös muita aihepiiriä käsittelevien kysymysten yhteydessä. Eritoten kommentoimissa keinovalaistustekniikan erilaisia аспектеja, haastateltavat käyttivät lämpöä yhtenä kriteerinä:

— — — ehkä se nykyiset valot valot ku ei oo enää ei oo niin paljon hehkulamppuja, mutta se lämpö oli ehkä niitten hehkulamppujen aikaan että muistan muistan että ne ihan oikeesti lämmitti. (Juhan haastattelu.)

— — — kun on semmonen kylmä led-valo — — —. (Irman haastattelu.)

Vastauksista voi tulkita vastakkainasettelun vanhempaan teknologiaan kuuluvan hehkulampun ja uudemman valaistustekniikan välillä. Marko väitti pystyvänsä erottamaan valonlähteet toisistaan pelkästään niiden aiheuttaman lämpötilan vuoksi:

Mää ainakin niinku tuntuu, että mä erotan heti valaistuksen lähteen siitä, että lämmittääkö se vai ei että mistä se tulee se. (Markon haastattelu.)

Myös muissa tapauksissa haastateltavat liittivät havaitsemansa lämmön vähenemisen keinovalaistuksessa parantuneeseen energiatehokkuuteen ja teknologiaan. Epäselväksi sen sijaan jäi se, kokivatko he tämän muutoksen negatiiviseksi. Vastauksissa vanhan ja uuden tekniikan välillä korostuivat selkeästi ekologiset ja muut ympäristöystävälliset arvot sekä energiansäästö ja siihen kytkeytyvä taloudellisuus, mutta varsinaisia kommentteja lämpötilan positiivisuudesta tai negatiivisuudesta en löytänyt:

H: No mun mielestä se on ihan luonnollista ja ehdottomasti välttämätöntäkin että ihan turhaa niitä aamuyöllä on polttaa niitä katuvaloja sillä tavalla, että edes kun ei liiku ketään ihmisiä niin sehän on aivan täysin turhaa sillai että. – – – Kyllä se on ihan ja järkevää ihan taloudellisistakin syystä, että siinähan säästetään paljon rahaa että. Toki se nykyaikainen tekniikka mahdollistaa myös sen, että ne katuvalot himmenis sitten niinku aamuyöksi tai sitten olis semmosia älykkäitä valoja niinku ilmeisesti nyt on tulossa tuonne asuntomessualueelle – – –. (Arton haastattelu.)

Myöhemmin mieleen nousi ajatus tuntoaistin roolista. Kyseessä on ehkä intiimein aistimme, joka kattaa koko kehomme. Tuntoaisti onkin viime kädessä merkittävä, koska se asettaa tietoiset rajamme maailman kanssa ja muokkaa sosiaalisia suhteitamme (Harvey 2011, 386). Tähän liittyen kysyisin, mikäli moderni valaistus pyrkii lämmön eli ainoan keinovalaistuksesta lähtevän fyysisen tuntemuksen eliminoimiseen joko tietoisesti tai tiedostamattomasti, niin onko tämän takana mahdollisesti ajatus kehomme ja näin ollen tietoisuutemme rajojen korostamisesta? Entä kytkeytyykö se yleisempään länsimaissa vallalla olevaan trendiin fyysisen kosketuksen vähenemisestä? Olen tietoinen, että teen tässä hyvin pitkälle meneviä oletuksia, mutta ajatus on mielestäni julkituonnin arvoinen.

Hehkulampuista ja ledeistä puhuttaessa nousi esille vielä niiden luoman valon väri tai spektri. Mielestäni tämän voi eritellä omaksi kokonaisuudekseen muista näköhavainnoista, koska värit muodostavat oman arvokategoriansa. Silmillä havaittavat väriaistimukset tuntuivat nousevan esille silloin, kun valoa verrattiin luonnon- eli auringonvaloon sekä tunnelmallisempaan valaistukseen. Keskustelin seuraavasti Pertin kanssa:

H: No kyllähän sekin tietysti on keinovaloo, mutta siitä on kyllä todennäköisesti paljon vähemmän haittaa kuin tämmöisestä kirkaasta, tehokkaasta sähkövalaistuksesta. Kyllähän se nuotio taikka miksei jotkut öljylamput niin luovat

tunnelmaa ja oikeastaan semmoista vähän pehmeämpää tunnelmaa, että se ei niin kovaa se valokaan kuin sähkövalo, että sehän on hyvin punaista.

M: Niinku sanoit kovaa niinku?

H: Niin, tarkotan just sitä, että sähkövalohan on, ei se nyt valkosta oo, mutta kumminkin huomattavasti spektriltään laajempaa kuin tommonen nuotio taikka öljylamppu. – – –

H: No, hehkulamppuhan on ehkä semmosta pehmeempää valoa edelleenkin elikkä siinä ei oo niitä valkosia, ei mee sinne valkoselle alueelle ja ledihän on sitten jo huomattavasti kapeempi spektri, että se voi olla lähelle sitä keinovaloo taikka lähinnä auringonvalookin jopa. (Pertin haastattelu.)

Myös Irman ja Riston haastatteluista löytyy väriaistimuksista kertovia kohtia:

H: No, jos puhutaan tota jostakin kynttilän valosta ja takkatulesta tai nuotiosta niin kyllä siinä palaa varmaan jonnekin alkujuurilleen siis viientuhannen [5000] vuoden päähän suurin piirtein, koska se on aina sellanen sykähdyttävä asia. Siis tämmönen elävä palava tuli. (Irman haastattelu.)

No nuo hehkulamput ainakin mitä tossakin on, niin se on keltasta valoa taikka siis enempi keltasta kuin luonnonvalo. Ja ledilampuillahan saadaan taas sitten mitä värisävyä haluaa ja nuo putkivalot on, niissäkin on useampia värisävyjä. (Riston haastattelu.)

Otteista voimme huomata, että eri spektrin osiin liitetään erilaisia arvostuksia ja kuvailuja kuten pehmeä ja kova, jotka muodostavat tässä toistensa vastakohtat. Mainintoja tulesta lähtöisin olevasta ”pehmeästä” valosta en löytänyt muualta, mutta esimerkiksi sanaa ”tunnelma” käytettiin myös muualla. Irman haastattelussa esiintyi myös sana ”sykähdyttävä”, ja oletan näiden kaikkien kuvausten toimivan synonyymeina toisilleen. Koska pidän itsekin tulella luodusta valaistuksesta, uskon ymmärtäväni mitä tämä tunnelma pitää sisällään ja mitä haastateltavat yrittivät kertoa. Yhtä lailla ymmärrän myös, kuinka hankalaa niin tilanne- ja ympäristösidonnaisen kokemuksen kuvaileminen on. Valitettavasti en huomannut esittää lisäkysymyksiä asiasta haastateltaville.

Näin jälkikäteen olen kiinnittänyt huomiota erääseen kommenttiin, jonka Irma toi esille haastattelussaan:

– – – *että mun ikäsellä ihmisellä, kun puhuttiin, niin kaikilla on sama ongelma. Siis silmät käy sen verran huonoksi, että ne ei oikein taho kestää kirkkautta. Ja sitten hirveen monet käyttää just käytetään aurinkolaseja.* (Irman haastattelu.)

En ollut aiemmin huomionnut ihmisen vanhenemisen tuomia aistikokemusmuutoksia. Meidän jokaisen näkökyky heikkenee enemmän tai vähemmän iän kertyessä yksilöllisellä tavalla, joskin erilaisia hoitomuotoja on olemassa oireiden helpottamiseksi. Koska asia on niin luonnollinen osa meidän jokaisen elämää, en huomionnut tätä seikkaa, vaikka haastateltavista esimerkiksi Markokin kommentoi hämäränäön heikkenemistä iän myötä. Vaikka aihetta sivuttiin vain nopeasti haastatteluissa eikä minulla näin ollen ole tarpeeksi aineistoa asian lisäkäsittelyä varten, on mielestäni tärkeää huomioda myös muutos, jonka henkilön ikä tuo tullessaan aistikokemuksiin.

Olen pyrkinyt tässä luvussa osoittamaan aistien roolin arvioidessamme keinovalaistuksen laatua ja sitä, mikä on hyvää tai sopivaa valoa. Lisäksi tärkeänä huomiona on ollut oivallus siitä, että myös tuntoaisti on osa tätä arviointiprosessia. En kuitenkaan väitä, että nämä määritykset siitä mikä on hyvää tai huonoa valoa, olisivat yhtenäisiä vaan pikemminkin moniäänisiä. Joka tapauksessa huomauttaisin vielä aistitiedon välityksen ongelmasta toiselle henkilölle, josta kirjoitin jo luvussa 2. Itse kokemus perustuu näkö- ja tuntoaistiin, jonka haastateltava on edelleen siirtänyt puheen kautta *kuuntelevalle* tutkijalle eli minulle. Vaikka kokemuksemme ovatkin usein multisensoriaalisia (Ingold 2000, 261; Pink 2009, 26-29), en kuitenkaan löytänyt aineistosta mitään mikä viittaisi kuuloaistiin. Lisäksi kaiken luonnontieteellisen tiedon valossa, jonka olen omaksunut, pidän kuuloaistia tarpeettomana aistina itse aistikokemuksena. Kuitenkin juuri sen kautta muut ovat pystyneet jakamaan kokemuksensa minun kanssani ja näin ollen tietoni niistä ovat vääjäämättä puutteellisia ja ainakin osittain väärin tulkittuja. Juuri tässä aistietnografian painottama osallistuva havainnointi tai aistikokemusten kokeminen itse tarjoaisivat uuden tien.

4.4 Muistoja

Kuten teoriaosuudessa kerroin, kerätty muisteluaineisto ei ollut tutkimukseni alussa päämääränä. Se ikään kuin kertyi vastausten sivussa esimerkkien ja tarinoiden kautta. Onnistuin keräämään mielestäni sopivan määrän materiaalia, jonka tulkitsin muisteluksi. Tarkoitin muistelulla sitä, että aineisto on helposti tunnistettavissa kaukaiseksi, ei-lähiaikoina tapahtuneeksi asiaksi. Helpointa

tämä oli silloin, kun haastateltava selvästi viittasi nuoruuteensa tai ajallisesti kauempiin tapahtumiin. Joissain tapauksissa luotin taas nostalgiseen äänensävyyn ja tunteeseen, jonka tulkitsin haastateltavan äänestä ja olemuksesta.

Mitä sitten muisteluaineistosta nousi esille? Koska haastattelin ihmisiä yksittäin, muodostui aineistosta hieman sirpaleinen. Yksittäisiä ja lyhyitä kertomuksia kertyi sieltä täältä, mutta siitä huolimatta tiettyjä teemoja nousi esille. Aloittaisinkin kaikkein eniten esiintyneellä teemalla eli pelolla, joka koskee pimeää. Ennen kuin siirryn sen käsittelyyn, huomauttaisin kuitenkin, että pimeän pelko on yksi yleisimmistä peloista, joka liittyy vahvasti ihmisen huonoon näkökykyyn pimeässä.

Haastateltavien vastauksia tulkitessani huomasin, että heidän lapsuudesta mieleen jäänyt pimeän pelko liittyi paikkoihin kuten rakennuksiin, kuten Irman ja Marjatan lapsuudenkokemuksista käy ilmi:

Ei sitä kukaan niinku huomannu sitä ainoa oli se, että yks semmonen riihi siellä oli mistä niinku vanhemmat sano, että siellä kummittelee. Ja siinä me aina juostiin käsi käessä hirveetä vauhtia, kiljuttiin juostiin sen riihen ohi siellä pimeessä. (Irman haastattelu.)

No kun oon maalta kotoisin niin silloinhan ei ollut edes sähkövaloa ihan, kun olin hyvin pieni – – ja kyllä pelotti mennä pimeässä ulkorakennukseen, tosiaan. (Marjatan haastattelu.)

Ensimmäiseksi huomioni kiinnittyi Irman haastattelun riiheen, jonka tulkitsin olevan sinänsä tuntematon ja tutkimaton kertojalle hänen ollessa lapsi. Tämä edelleen toi mieleeni huomion paikan vierauden vaikutuksesta turvallisuuden tunteeseen (Lyytimäki & Rinne 2013, 163). Mutta kuten Marjatan muistelusta käy ilmi, voi myös tuttuakin paikka tuntua turvattomalta pimeällä. Varmaa on se, ainakin ensiksi mainitun muiston perusteella, että tarinoilla on vaikutus lapsena koettuun pimeän paikan pelkoon. Toisaalta en tullut kysyneeksi oliko riihen nopea ohittaminen enemmänkin jännittävää pimeän pelkoa vai liittyikö asiaan oikea turvattomuudesta johtunut pelko. Myöhemmin Irma kertoo yleisesti tuntemuksistaan erilaisia kauhukertomuksia kohtaan:

— — — *aatella meidän kylälläkin on tapannu niinku kauhukertomuksia ollu ennen vanhaa kertoa ja muuta, niin mä rakastan niitä jännitysjuuttuja ja että mua ei yhtään. Musta ois ihanaa vaan, ku jos ois kaikennäköisiä henkiä ja peikkoja olemassa pimeessä [nauraa].* (Irman haastattelu.)

Tämän valossa väittäisinkin, että kyseessä oli enemmänkin leikkisämpi suhtautuminen pimeään tai ainakin pimeän pelon muuttaminen leikiksi. Tällöin kuitenkin Marjatan haastattelusta ilmi tullut pimeän rakennuksen pelko nousee uuteen valoon. Hän myös korostaa niiden pelottavuutta vielä aikuisenakin:

Tai sit pimeät rakennukset on aina pelottavia jopa nytkin, et' mielellään sais olla mahdollisuus sytyttää valo aina tämmösissä jos nyt vaikka jossain on ulkovessakin niin ettei sinne tarvitse mennä pimeään. (Marjatan haastattelu.)

Mahdollisia syitä tämänkaltaiseen pimeän pelkoon en löytänyt aineistosta. Voi olla, että kyseessä on synnynnäinen pimeän pelko tai aiemmat huonot kokemukset pimeässä.

Yhtenä perustavanlaatuisena syynä pimeyden pelkoon voi toimia tietenkin ihmisen näköaistin puutteellisuus pimeässä eli emme näe mahdollisia uhkia. Tämä ei tietenkään rajoitu pelkästään lapsuuteen vaan pelko voi vaikuttaa myös henkilön nuoruudessa ja aikuisiälläkin, kuten Juhan ja Riston kertomuksista käy ilmi:

Kyllähän sitä pimeessä tietenkin, jos on jossain tuolla mettässä tai pellolla tai niin pois päin, ehkä taas tulee se harrastus mieleen, mutta kyllähän siinä jokainen risaus ja rausus nii aina herättää ajatuksia, että mikähän se tossa tossa menee — — —. (Juhan haastattelu.)

M: Aiheuttiko se sulle niinku semmosta turvattomuuden tunnetta vai sillei niinku, että semmonen tunne että sää eksyt vai?

H: Ei eksymisessä ollu, mutta justiin se, että kun siellä saattaa kompastua ja loukata ihtensä. Ja yksin olin niin kyllähän se jotain turvattomuutta, pelkoa aiheutti, että piti kulkea varovasti. Ja synkkä mehtä ympärillä, missä oli vielä kaiken näköstä kaiken maaliman mahdollisesti mitä metässä elukoita on. (Riston haastattelu.)

Ensiksi mainitussa haastateltava viittaa aikuisikään ja jälkimmäisessä nuoruuteen. Uhat vaihtelevat kompastumisesta eläinten aiheuttamiin vaaratilanteisiin. Merkille pantavaa molemmissa esimerkeissä on se, että kyseessä on ainoastaan uhkakuvista eikä varsinaisesti konkretisoituneista uhista, joskin Juhan haastattelu jatkuu seuraavasti:

— — — ja onhan niitä joskus, jotain pikku elukoita tullu siihe varpaitten juurelle ja varmaan molemmat säikähtänyt yhtä paljon — — —. (Juhan haastattelu.)

Haastateltavien muistiin onkin jäänyt enemmän kokemus uhasta sekä turvattomuudesta. Yksikään haastateltava ei tuonut esille yhtään pimeässä konkretisoitunutta vaaratilannetta kuten loukkaantumisia tai hirvikolareita. Toisaalta tämänkaltaiset tapahtumat voivat olla luonteeltaan senkaltaisia, että niitä ei helposti jaeta muiden kanssa (Ukkonen 2000, 95).

Entä kuinka keinovalaistus sijoittuu pimeyden suhteen muistoissa? Vaikka muisteluaineisto olikin niukkaa, löysin kertomuksia, joissa keinovalaistuksessa puhuttaessa viitattiin sen tekniseen puoleen ja valaistuksen leviämiseen. Tähän kohtaan muistutankin, että haastateltavien keski-ikä oli 60,2 vuotta, jolloin heidän aikanaan on tapahtunut merkittävää valaistustekniikan ja -määrän kehitystä. Varsinaisesta valaistuksen leviämisestä löysin yhden muistelun:

Eihän silloin ollu siellä puolella kaupunkia asutustakaan, no Kypärämäen ne vanhat rintamamiestalot oli ja sitten joitakin kerrostaloja silloin, mutta nehän on sit sen sanotaan kuuskyt [1960-luvun] puolivälin jälkeen niin nehän on rakennettu hirveen paljon sinne uutta että eihän siellä silloin ollut paljon mitään ja katuvalaistukset oli pieniä hehkulamppuja ja nehän oli aika hyvin maahan suunnattuja kuitenkin. (Jalon haastattelu.)

Kontekstisidonnaisuuden vuoksi haastateltava tarkoittaa asutuksen leviämällä juuri keinovalaistuksen leviämistä, joka ajan mittaa haittasi enemmässä määrin paikallista tähtitornia. Koska kyseinen kommentti on viimeisestä haastattelusta ja kiinnitin huomiota siihen vasta myöhemmin, en voinut esittää asiaa koskevia lisäkysymyksiä muissa haastatteluissa. Arvioisin, että samankaltaisia valaistuksen leviämisestä kertovia muistoja on silti suhteellisen helposti kerättävissä, mikäli haastattelee tähtiharrastajia, joidenka oletan panneen merkille asutuksen leviämisen yhteyden valaistukseen.

Valaistustekniikalla tarkoitan teknologiaa, jonka avulla valo luodaan. Tästäkin aiheesta oli niukalti mainintoja, mutta Marjatta ja Jalo antoivat näytteitä aiheesta:

Juuri ja juuri muistan sen, että oli ilmeisesti öljylamppuja ja mitä oli ja oli, ja hyvin hämärä valaistus kyllä kotonakin. – – – Taskulamppuja ilmeisesti oli, mutta ei niitäkään paljoa käytetty – – –. (Marjatan haastattelu.)

Tällästä oli joskus 50-luvun 60-luvun taitteessa, 50-luvun lopulla. Ja pitkiä taskulamppuja sitten niin niitä oli semmosia pyöreitä pattereita mitkä nyt nykyäänkin on tää D-malli tää iso pyöree niin silloin oli jopa semmosia jatkokappaleita taskulamppuihin kun ne oli joko kaks tai kolme patterisia pyöreitä niin niihin sai jotain kolmen patterin lisäjatkon sinne perään ja tietysti polttimoitten valinnan kanssa tuli vaikeuksia sitten että mikä kestää niin kovaa jännitettä. Kaikkea, ei se aina se hyöty ollu siinä mutta kyllähän kirkkaita valoja saatiin niillä tietysti. Polttimoita saattoi mennä sitten kun ei me tuota alitehoisia polttimoita käytettiin tietysti, jotta tuli mahdollisimman kirkas valo ja sitten se pitkään polttaminen se saatto olla kärehtää lamppu sitten ja sitten jos oli vähän isompi tehokestävä polttimo niin eihän se valoteho ollu sillon niin sen kummempi kuin pienemmässäkään lampussa. Tietysti se kesti, kesto oli pitempi, kun pattereita oli paljon perässä. (Jalon haastattelu.)

Marjatan muistelu öljylampusta viittaa vanhempaan teknologiaan, jota hän tuntuu vertaavan nykyaikaisempaan kirkkaampaan sähkövalaistukseen. Hän mainitsee myös taskulamput ohii mennen. Jalo sen sijaan innostui kertomaan enemmän taskulamppuista, joita hän käytti lapsuudessaan lamppuhipassa. Hyvin yksityiskohtainen muistelu näyttäisi viittaavan voimakkaisiin muistoihin, joita lamppujen muuntelu on jättänyt. Tällöin herää kysymys, voiko nykyaikainen valaistusteknologia mahdollistaa vastaavanlaisten kokemusten syntymisen? Ainakin valaistussuunnittelu on nostanut profiiliaan sekä julkisissa tiloissa että yksityisissä kotiympäristöissä.

Tässä luvussa olen mielestäni onnistunut osoittamaan, kuinka myös muistelulla ja muistitiedolla voi päästä kiinni ihmisen ja valaistuksen väliseen suhteeseen. Muisteltu pimeän pelko sai minun pohtimaan sen suhdetta henkilöiden nykyisyyteen. Kuten todettua kaikki haastateltavani olivat tähtiharrastajia, jolloin pimeä ympäristö on tullut heille tätä kautta tutuksi. Tietenkään pimeyttä vaaliva harrastus ei sulje pois aikuisena koettua pimeän pelkoa, mutta pohdinkin muistelun

asettumista henkilökohtaiseen koko elämän kattavaan elämännarratiiviin, jota peilataan nykyisyydestä. Nähdäänkö lapsuudessa koettu pimeän pelko eräänlaisena esteenä, joka on pitänyt voittaa tai vähintään hallita, jotta harrastuksen harjoittaminen myöhemmin on ollut mahdollista, ja joka ikään kuin on osoitus henkilön kasvusta? Entä voiko tätä pitää edes yksinomaan tähtiharrastajien kokemana narratiivina vai jakavatko sen myös muut?

Jälkikäteen ajateltuna minun olisi pitänyt kysyä aiemmasta keinovalaistuksesta ja valomaisemasta. En voinut olla pohtimasta Jalon muistelua vanhasta Kypärämäen valaistuksesta, jota hän vielä lopuksi kehui. On suhteellisen helppoa ajatella, että vanha valomaisema toimii pohjana, johon nykyistä valaistusta verrataan. Muistelu voisi tällöin näyttäytyä tapana jakaa erilaisia valaistusmaisemia eteenpäin.

Olipa kyseessä sitten pimeän pelko liittyneenä johonkin pelottavaksi koettuun ulkorakennukseen tai muistot valomaisemasta tietystä kohteesta, molemmissa tapauksissa muistelu liittyy nimenomaan johonkin tiettyyn paikkaan. Tämä linkittää henkilön paikkoihin, jotka liittyvät hänen elämäänsä ja jotka hän itse kokee tärkeiksi. Nostalgiaa on kuvailtu epävarmoissa tilanteissa ja muutoksissa nousevaksi tavaksi, jonka avulla henkilö voi etsiä turvaa menneisyydestään (Korkiakangas 2006, 134-135). Tällöin herää kysymys, ovatko haastateltavat kenties kokeneet nykyisen keinovalaistuksen leviämisen jollain tasolla ahdistavaksi? Ahdistuksella en tarkoita tässä mitään suurta henkistä kärsimystä vaan ainoastaan epämiellyttävää tunnetta. Koska valaistusmaiseman muuttumisen kokeminen on hyvin yksilöllinen asia enkä haastatteluissa kysynyt asiasta, en voi jatkaa ajatuksen käsittelyä pidemmälle.

Vaikka en alun perin tähdännyt muistojen keräämiseen, pidän silti sieltä täältä kerääntyneitä muistitiedon murusia hedelmällisenä lähtökohtana. Mikäli tutkimuksen toteuttaisi pelkästään muistitiedon ehdoilla, uskoisin aineistosta nousevan enemmänkin mielenkiintoisia tekijöitä. Olisin valmis myös pohtimaan tällöin aistien ilmenemistä muistitiedossa ja aistihavaintojen jakamista muiden potentiaalisten muistelijoiden kanssa sosiaalisena muistina (Korkiakangas 2006, 127).

5. Päätäntä

Tässä työssä olen pyrkinyt käsittelemään keinovalaistusta etnografian avulla useasta eri näkökulmasta ja käyttänyt laajaa teoriapohjaa testatakseni, mikä soveltuisi aiheen käsittelyyn ja tutkimiseen tulevaisuudessa. Tarkoitukseni on ollut lisäksi tutkia kuinka ihmiset arvioivat keinovalon laatua ja määrää ja näin ollen määrittävät rajan hyväksytyyn ja liiallisen valon välillä. Keinovalon lisäksi olen käsitellyt myös vähäisemmissä määrin pimeyttä ja hämärää, koska ne toimivat usein keinovalojen käytön syynä ja toimivat osana ihmisen kokemaa valaistusympäristöä.

Yksi tutkimuksen kantavista teemoista on ollut aineistosta noussut moniäänisyys. Aloittaessani odotin löytäväni tähtiharrastajien keinovaloon kriittisesti suhtautuvan koherentin rintaman, mutta yllätykseni sainkin huomata, että siihen suhtaudutaan paljon monimuotoisemmin. Juuri tämä oli tekijä, joka sai minut luopumaan keinovalaistuksen tutkimisesta saasteen näkökulmasta Mary Douglasin teorioihin nojaten (ks. Douglas 2000). En kuitenkaan pystynyt täysin poistamaan mielestäni mahdollisuutta, että keinovalon on sallittu rikkoa päivän ja yön kategorioiden rytmiä, koska aiemmin sen tuomat hyödyt olivat moninkertaiset haittoihin nähden. Vasta sen muututtua liialliseksi kriittisiä ääniä on alkanut ilmaantua enemmän.

Valosaasteeksi kutsuttua ylenpalttista keinovalaistusta haastateltavat tuntuivat vastustavan, mutta arkielämän valaistuspäätökset osoittautuivat neuvotteluiksi, jossa osapuolina toimivat muutkin tekijät kuin henkilön pelkkä halu kontrolloida valaistusta. Samoin myös suhtautuminen katuvalojen säästösammutuksiin osoittautui moniääniseksi. Esitin, että sammutuspäätös on neuvoteltu kunnan eri toimijoiden ja asukkaiden välillä, mutta korostan aineiston olevan niukka, ehdottoman johtopäätöksen tekemiseen. Julkisen neuvotteluprosessin ymmärtämiseksi ja vallan epäsuhteiden korjaamiseksi lisätutkimus aiheesta olisi perusteltua kestävämmän ja demokraattisemman ratkaisun löytämiseksi. Huomauttaisin vielä valtakysymykseen liittyen sukupuolien vaikutuksen kokemukseen turvallisuudesta, eli onko neuvotteluprosessi ja valomaisemien hallinta ottanut huomioon naisten äänen kuten vaikka turvallisuuden suhteen?

Ehkä mielenkiintoisin löytö oli huomio valon aistimisen multisensoriaalinen luonne eli näkökyvyn lisäksi havainnointiin osallistuu tuntoaisti. Luonnon- tai keinovalo voi aiheuttaa häikäisemällä ihmisessä fyysistä kipua, kun näköaistin ”kantokyky” on ikään kuin ylitetty. Aktiivisemmin tuntoaisti osallistuu sen sijaan valon lämmön aistimiseen. Tähän huomautan, että kaikki valo ei

suinkaan aiheuta tuntemusta lämmöstä. Haastateltavat käyttivät aistejaan arvioidakseen ja määrittääkseen mikä on sopivaa tai hyväksi koettua valoa. Kirjoitinkin ajatuksen siitä, kuinka valaistusteknologia saattaa kulkea vähemmän tuntoaistia aktivoivampaan suuntaan kenties vahvistaakseen ihmisen olemuksen rajoja. Ajatusta varten joudun kuitenkin tekemään pitkälle meneviä oletuksia. Joka tapauksessa keino- ja luonnonvaloa voi tutkia jatkossa nimenomaan aistien näkökulmasta aistietnografian avulla. Kyseisen tyylin perustehtäväksi on määritelty kulttuurisidonnaisten aistihavaintojen selvittäminen (Pink 2009, 125). Kenties vertailemalla muiden kulttuureiden aistihavaintoihin keinovalosta olisi mahdollista saavuttaa parempi ymmärrys aisteista, valaistuksesta ja kulttuureista.

Tutkimuksen loppuvaiheessa mieleeni nousi myös ajatus relevanttien aistikokemusten rajaamisesta jotakin aihetta varten. Keräämästäni aineistosta nousivat esiin vain näkö- ja tuntoaisti. Kuitenkin omien kokemusteni pohjalta olisin valmiina myös pohtimaan hajuaistin merkitystä valon kokemisessa. Pystyn helposti muistamaan pistävän kangasmetsän karikkekerroksen hajun, joka syntyy kesäaurion korventaessa metsänpohjaa. Laskisin tämän aistikokemuksen auringonvalon aiheuttamaksi. Tietenkin aina voi huomauttaa, että haju ei tule valosta vaan karikkeesta, mutta kuten valomaisema -termin yhteydessä kävi ilmi, tärkeää ei välttämättä ole itse valo vaan se mitä sillä valaistaan (Bille & Sørensen 2007, 266). Näin ollen karikkeesta tullut haju on yhdistettävissä auringonvaloon, joka toimii kokemuksen edellyttäjänä. Mielessäni haju yhdistyy tässä tapauksessa auringonvalon lisäksi säätyyppiin eli poutasäähän.

Samoin myös kuuloaistimus on mahdollinen sillä eräät keinovalo laitteet tuottavat sirinää ollessaan päällä ja palava nuotio räpsyy ja paukahtelee. Tällöin aistimus kuitenkin liittyy enemmänkin itse valon tuotantoon kuin itse valoon. Joka tapauksessa nämä kohdat herättävät kysymyksiä eräänlaisesta raja-arvosta, jonka perusteella aistihavaintoja voi pitää jonkin ilmiön raportoijina. Valaistuksen suhteen laskisin näkö- ja tuntoaistin kuuluvan eräänlaiseen tiukan raja-arvon piiriin, kun taas kuulo- ja hajuaisti mahdollistuvat suuremmalla raja-arvolla. Tällöin ne kuitenkin pääsevät linkittymään enemmän muiden ilmiöiden kanssa. On kuitenkin syytä muistaa, että tämänkaltaisen aistien luokittelu on hyvin subjektiivista ja kulttuurisidonnaista.

Sain koottua haastatteluista tarpeeksi muistitietoa, jotta pystyin käsittelemään sitä omana kokonaisuutena. Tästä muodostunut aineisto oli kuitenkin hyvin sirpaleista, jolloin tekemäni johtopäätökset ovat hyvin yleisluontoisia. Muisteluaineistosta nousi kohtia, jotka tulkitsin kertovan paikkoihin liittyvistä muistoista ja nostalgiasta, jotka edelleen paljastavat henkilölle itselleen

tärkeitä paikkoja ja mahdollisesta valaistuksen muutoksen tuomasta epävarmuudesta. Molemmat vaatisivat edelleen lisätutkimusta ja -aineistoa tuekseen, mutta tätä kautta pääsisi hyvin kiinni suurempaan kokonaisuuteen.

Valaistus tuli esiin muistoissa erityisesti valonlähteiden tekniikan muutoksen ja leviämisen kautta. Mielestäni muistitiedolla voisi tutkia nimenomaan muutosta, joka on tapahtunut keinovalaistuksen levitessä laajemmalle luoden eräänlaisen ikuisen hämärän kaupunkeihin yön ajaksi. Muistelun voi yhdistää myös aisteihin, sillä tietyt havainnot kantavat mukanaan aiempia kokemuksia ja voivat laukaista siihen liittyviä muistoja (Hamilton 2011, 220). Ottaen huomioon ääniaistimusten korostumisen pimeässä, olisin valmis pohtimaan myös sen roolia muistoissa.

Mikäli ottaa huomioon ajatuksen muisteluun liittyvästä ”virallisen” äänen täydentämisestä tai vastustamisesta (Ukkonen 2000, 11-12), voisin lyhyesti pohtia valaistusta myös tästä näkökulmasta. Vaikka valtaan liittyviä ääniä nousikin aineistosta, muistitiedon osalta en löytänyt kritiikkiä. Tällöin jäi myös tunnistamatta ”virallinen” ääni, jota vastustettaisiin tai täydennettäisiin. Jalon haastattelussa tuli muistoissa esille asutuksen tuoman valaisun leviäminen, mutta hän suhtautui siihen enemmänkin neutraalisti. Nykyisin valtakunnallisten toimijoiden puhuessa valosaasteesta, korostetaan usein samalla myös toisen näkökannan huomioon ottamista. En usko, että muisteluaineistolla voisi löytyä suuria määriä kritiikkiä, vaan luottaisin enemmänkin sen täydentävään voimaan tässä tapauksessa.

Omistin myös hämärälle sitä käsittelevän osion. Siinä missä olin joutunut hylkäämään Mary Douglasin lähestymistavan saasteeseen (ks. Douglas 2000) pystyin hyödyntämään hänen ajatuksiaan välitiloista ja soveltamaan niitä hämärän tutkimiseen. Myös hämärän suhteen esiintyi moniäänisyyttä, joka edelleen soti Douglasin näkemystä vastaan välitilasta vaarallisena. Sen sijaan se näyttäytyi aineiston valossa erityisenä hetkenä, joka toimi osittain liukumatilana päivän ja yön aktiviteettien välillä, mutta myös omana kokonaisuutena, johon yhdistyi erityislaatuisempia tapahtumia kuten ”hämärän hyssyn” viettäminen. Vertasin löytöjäni edelleen Victor Turnerin ajatuksiin liminaalitalasta ja siihen liittyvistä rituaaleista (ks. Turner 2007), mutta aineistosta ei noussut sitä tukevia seikkoja. Esitin myös mahdollisuuden, että hämärää ei välttämättä edes nähdä kategorioiden välissä olevana väli- tai siirtymätilana vaan jopa ehkä omana kokonaisuutenaan päivän ja yön rinnalla. Mutta koska aineistosta nousi siirtymätilaa tukevia ääniä, vaatisi hypoteesi aiheesta lisätutkimuksen. Voi olla, että lyhyemmän hämärän kokevat ihmiset suhtautuvat siihen eri tavalla kuin pohjoisessa asuvat, jolloin vertaileva tutkimusote olisi paikallaan.

Vaikka tutkimusprosessin muutokset hyväksytäänkin nykyisin osaksi kokonaisuutta etnologiassa, en voi välttyä miettimästä minkälaisia vaikutuksia niillä on ollut tutkimukseni lopputuloksiin. Rajasin kentän ja laadin tutkimuskysymykset alun perin keinovalon tutkimiselle saasteen näkökulmasta. Aineiston pohjalta hylkäsin tämän ja tutustuin lähemmin siihen mitä minulla oli kerättyä. Katsoin, minkälaisia teemoja aineistosta nousi esiin ja laadin tutkimuskysymykset ja teoriapohjan sen mukaan. Tätä tapahtumaketjua seuratessa voi huomata, että aineistolla ja viime kädessä tutkimuskysymyksillä, joita käytin sen keruuseen, on korostunut rooli, joka on vaikuttanut koko työhön. Osittain tähän vaikutti myös niukka etnologinen tutkimuskirjallisuus, jolloin tästä tutkimuksesta muodostui hieman katsauksen omainen, joka ei varsinaisesti voi sanoa mitään varmasti, mutta joka voi kuitenkin osoittaa oikeaan suuntaan jatkon kannalta. Toisaalta laadulliseen tutkimukseen kuuluu lähtökohtaisesti ajatus tiedon subjektiivisuudesta. Hyvin suunnitellulla ja laajempaan aineistoon nojaavalla tutkimuksella pystyisin kuitenkin häivyttämään osan tietoon liittyvistä epävarmuuksista. Tätä päämäärää varten sanoisin tämän tutkimuksen olleen hyvä aloitus.

6. Lähteet

6.1 Tutkimusaineistot

Haastattelut:

Haastattelut (9 kpl) on suoritettu kesän 2014 aikana (23.05.-18.09.) Eerik Rutasen toimiessa haastattelijana. Haastattelut nauhoitettiin ja nauhoitusten yhteispituudeksi tuli 227 minuuttia ja 49 sekuntia. Myöhemmin aineisto litterointiin, jonka lisäksi laadittiin keruukertomus ja nauhareferaatti. Aineistot on tallennettu Keski-Suomen Muistoarkistoon tunnuksella KSMA CD 15/02. Kaikki haastateltavat ovat antaneet kirjallisen suostumuksen haastatteluun, sen pohjalta syntyneen tiedon tallentamiseen Keski-Suomen Muistiarkistoon ja oman nimensä käyttöön tutkielmassa.

- Juha Oksa, 46-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/01
- Marjatta Nieminen, 67-vuotias, nainen, KSMA CD 15/02/02
- Irma Aroluoma, 67-vuotias, nainen, KSMA CD 15/02/03
- Risto Pasanen, 65-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/04
- Alexander Nives, 66-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/05
- Arto Oksanen, 50-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/06
- Pertti Poutiainen, 72-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/07
- Marko Back, 43-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/08
- Jalo Ojanperä, 66-vuotias, mies, KSMA CD 15/02/09

Sähköposti:

Esihaastattelun sisältävä sähköpostikeskustelu löytyy liitteestä 4.

Arkisto:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki.

- Arra, Lauri 86, 1963.
- Oulasmaa, Siiri 8583, 1963.

6.2 Kirjallisuus

Abbari, Julie A. 2013. *Defending Starlight as a Cultural Resource: The Use of Environmental Legislation in Aotearoa/New Zealand*.

Aromaa, Johanna & Tiili, Miia-Leena 2014. Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. – Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry.

Bille, Mikkel & Sørensen, Tim Flohr 2007. *An Anthropology of Luminosity: The Agency of Light*. – Basu, Paul & Pinney, Christopher (toim.), *Journal of Material Culture* Vol. 12(3). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.

Boholm, Åsa 1987. Symbolism of Lights and Candles in Renaissance Venice – Aijmer, Göran (toim.), *Symbolic textures: Studies in Cultural Meaning*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Bongaalinnunrata [online]. <<https://www.bongaalinnunrata.fi/hukkavalo/#hukkavalo>> [25.10.2017.]

Boomsma, Christine & Steg, Linda 2014. Feeling Safe in the Dark: Examining the Effect of Entrapment, Lighting Levels, and Gender on Feelings of Safety and Lighting Policy Acceptability. – Devlin, Ann Sloan (toim.), *Environment and Behavior 2014 Vol 46(2)*. United States: SAGE Publications.

Damousi, Joy & Hamilton, Paula 2017. Introduction: Leaning In. – Damousi, Joy & Hamilton, Paula (toim.), *A Cultural History of Sound, Memory and the Senses*. New York: Routledge.

Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. 2005. Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. – Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (toim.), *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Douglas, Mary 2000. *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.

- Falchi, F. & Cinzano, P. & Elvidge, C. & Keith, D. & Haim, A. 2011. Limiting the Impact of Light Pollution on Human Health, Environment and Stellar Visibility. – Gill, A (toim.), *Journal of environmental management 92 Issue 10 (2011)*. London: Academic Press.
- Fingerroos, Outi 2000. Sähkö ja valon aika – näkökulma maaseudun moderniin muutokseen ennen 1960-lukua. – Saarinen, Sirkka (toim.), *Sananjalka – Suomen Kielen Seuran vuosikirja 42*. Turku: Suomen Kielen Seura.
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. – Vakimo, Sinikka (toim.), *Elore 2/2003, 10. vuosikerta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Fingerroos, Outi 2004. Suomen sähköisin pitäjä. Näkökulmia Paimion kehitykseen ennen 1960-lukua. – Anttila, Kimmo & Mikkonen, Tuija & Päivärinne, Tiina & Suominen, Jaakko (toim.), *Tekniikan Waiheita. Teknologian historian aikakauslehti. 1/04 toukokuu*. Espoo: Suomen teknillinen museoyhdistys.
- Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki 2008. Tihenevä ja laajeneva äänien kenttä. – Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.), *Ääniä Arkistosta: Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi & Jouhki, Jukka 2014. Etnologinen kenttätö ja tutkimus: Metodien monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. – Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry.
- Garnert, Jan 1993. *Anden i lampan: Etnologiska perspektiv på ljus och mörker*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Garnert, Jan 2011. On the cultural history of Nordic light and lighting. – Haug, Petter N. & Sørensen, Natallia (toim.), *Nordic Light: Interpretations in architecture*. Stenløse: Dansk Center for Lys.
- Hamilton, Paula 2011. The Proust Effect: Oral History and Senses. – Ritchie, Donald A. (toim.), *The Oxford handbook of oral history*. New York: Oxford University Press.

Hannigan, John 2006. *Environmental sociology*. London: Routledge.

Harvey, Elizabeth D. 2011. The Portal of Touch. – Lichtenstein, Alex & Dierks, Konstantin (toim.), *The American Historical Review, Volume 116, Issue 2*. United States: Oxford University Press.

Helsingin Sanomat [online]. <<https://www.hs.fi/aihe/valosaaste/>> [13.10.2017.]

Howes, David 2006. Charting the Sensorial Revolution. – Bull, Michael & Howes, David (toim.), *The Senses and Society Volume 1, 2006 - Issue 1*. Oxford: Berg Publishers.

Hughes, Thomas Parke 1983. *Networks of Power. Electrification of Western Society 1880-1930*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. – Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry.

Hölker, F. & Moss, T. & Griefahn, B. & Kloas, W. & Voigt, C. C. & Henckel, D. & Hänel, A. & Kappeler, P. M. & Völker, S. & Schwope, A. & Franke, S & Uhrlandt, D. & Fischer, J. & Klenke, R. & Wolter, C. & Tockner, K. 2010. The dark side of light: a transdisciplinary research agenda for light pollution policy. – Folke, Carl & Gundersson, Lance (toim.), *Ecology and Society* 15(4): 13. Ottawa: Carleton University by the Resilience Alliance

Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.

International Dark-Sky Association [online]. <<http://www.darksky.org/idsp/sanctuaries/>> [13.10.2017.]

Jevons, William Stanley 1865. *The Coal Question; An Inquiry Concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of Our Coal Mines*. London: Macmillan and Co.

Johansson, M. & Rosén, M & Küller, R 2011. Individual factors influencing the assessment of the outdoor lighting of an urban footpath. – Boyce, Peter & Fotios, Stephen A. & Mardaljevic, John (toim.), *Lighting Research & Technology 2011 (43) issue 1*. London: Arnold.

Knuuttila, Maarit 2006. *Kansanomaisen keittämisen taito: Cooking, tradition and kitchen women's nation*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kyba, Christopher C. M. & Kuester, Theres & de Miguel, Alejandro Sánchez & Baugh, Kimberly & Jechow, Andreas & Hölker, Franz & Bennie, Jonathan & Elvidge, Christopher D. & Gaston, Kevin J. & Guanter, Luis 2017. Artificially lit surface of Earth at night increasing in radiance and extent. – Berg, Jeremy & Benson, Philippa (toim.), *Science advances Vol. 3 no. 11*. Washington, DC: American Association for the Advancement of Science.

Lappi, Tiina-Riitta 2007. *Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisessä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Liljeström, Anne 2012. Suomalaisten asenteet valosaasteeseen punnitaan – Marko Pekkola (toim.), *Tähdet ja avaruus 2012(1)*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.

Lyytimäki, Jari 2006. *Unohdetut ympäristöongelmat*. Helsinki: Gaudeamus.

Lyytimäki, Jari & Rinne, Janne 2012. Vaivaako valosaaste? Verkkokyselyn tulosten yhteenveto. – *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 24/2012*. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.

Lyytimäki, Jari & Rinne, Janne 2013. *Valon varjopuolet. Valosaaste ympäristöongelmana*. Helsinki: Gaudeamus.

Makkonen, Elina 2008. Yliopiston neuvoteltu muisti. – Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.), *Ääniä Arkistosta: Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Marchant, Paul 2005. Shining a light on evidence-based policy: street lighting and crime. – *Criminal Justice Matters Volume 62*. London: London Institute for the Study and Treatment of Delinquency, King's College.

Mot Kielitoimiston sanakirja [online]. <<https://mot-kielikone-fi.ezproxy.jyu.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80>> [27.09.2017.]

Oksanen, Markku 2012. *Ympäristöetiikan perusteet: luonne, historia ja käsitteet*. Helsinki: Gaudeamus.

Olesen, Virginia 2005. Early millennial feminist qualitative research: Challenges and contours. – Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (toim.), *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Parviainen, Jaana 1998. *Bodies Moving and Moved: A Phenomenological Analysis of the Dancing Subject and the Cognitive and Ethical Values of Dance Art*. Tampere: Tampere University Press.

Pink, Sarah 2007. *Doing Visual Ethnography: images, media, and representation in research*. London: SAGE Publications.

Pink, Sarah 2009. *Doing Sensory Ethnography*. London: SAGE Publications.

Pink, Sarah & Servon, Lisa J. 2013. Sensory global towns: an experiential approach to the growth of the Slow City movement. – Peck, Jamie (toim.), *Environment and Planning A 2013, Issue 2, volume 45*. London: Pion Ltd.

Portelli, Alessandro 2006. Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Puolakka, Marjukka 2014. Valosaastetta vai häiriövaloa – Ja kuinka sitä voidaan vähentää? – Kallasjoki, Tapio & Varsila, Markku (toim.), *Valo 2/2014*. Espoo: Suomen Valoteknillinen Seura Ry.

Rantanen, Kalevi 2015. *Valo ja sen hyödyntäminen ennen ja nyt*. Helsinki: Art house.

Ropo, Arja & Parviainen, Jaana 2001. Leadership and bodily knowledge in expert organizations: epistemological rethinking. – Jonsson, Sten (toim.), *Scandinavian Journal of Management Volume 17, Issue 1*. England: Pergamon.

Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia: Kansatieteilijä kentällä. – Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Lönnqvist, Bo & Lappi, Tiina-Riitta (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [online]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
<<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>> [15.05.2018].

Saarenheimo, Marja 1997. *Jos etsit kadonnutta aikaa: vanhuus ja oman elämän muisteleminen*. Tampere: Vastapaino.

Saarikoski, Helena 2006. Kuultavia ääniä ja kuuntelemisen keinoja. – Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.), *Ääniä Arkistosta: Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Schafer, Murray R. 1994. *The soundscape: our sonic environment and the tuning of the world*. Rochester: Destiny books.

Smith, Laurence C. 2011. *Uusi pohjoinen. Maailma vuonna 2050*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.

Sutton, Phillip W. 2007. *The environment: a sociological introduction*. Cambridge: Polity.

Sääskilahti, Nina 2000. Valo. – Lönnqvist, Bo (toim.), *Arjen säikeet – aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Jyväskylä: Atena.

Tedlock, Dennis & Mannheim, Bruce 1995. *The Dialogic Emergence of Culture*. Urbana: University of Illinois Press.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turner, Victor 2007. *Rituaali: Rakenne ja Communitas*. Helsinki: Summa.

Tuuva-Hongisto, Sari 2008. Oili ja tietoyhteiskunnan tilatut tarinat. – Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.), *Ääniä Arkistosta: Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla: muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uotinen, Johanna 2006. Juoksuhiiekka ja tilkkutäkki – Laadulliset tutkimuskäytännöt ja äänen kunnioittaminen. – Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.), *Ääniä arkistosta: Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uotinen, Johanna 2010. Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. – Hämäläinen, Niina & Potinkara, Nika (toim.), *Elore vol. 17 - 1/2010*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.

Valtioneuvoston kanslia 2011. *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma* [online]. <http://vnk.fi/documents/10616/622966/H0111_P%C3%A4%C3%A4ministeri+Jyrki+Kataisen+hallituksen+ohjelma.pdf/a49b3eb5-9e98-44c6-bd92-b054bea36f61?version=1.0> [28.09.2017.]

Watson, Cate 2006. Unreliable narrators? 'Inconsistency' (and some inconstancy) in interviews. – *Qualitative Research Vol 6, Issue 3*. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: SAGE Publications.

Yle [online]. <<https://haku.yle.fi/?q=valosaaste&language=fi&sort=date>> [13.10.2017.]

Ympäristölaki 2000/86. Annettu Helsingissä 04.02.2000. [online]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/2000/20000086>> [28.09.2017.]

Ympäristölaki 2014/527. Annettu Helsingissä 27.6.2014. [online].
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140527>> [28.09.2017.]

7. Liitteet

Liite 1. Haastattelukutsu

Hei, opiskelen etnologiaa Jyväskylän Yliopistolla ja teen tällä hetkellä pro gradu -tutkielmaa keinovaloista. Etsisin graduani varten haastateltavia Keski-Suomen alueelta. Suoritan haastattelun suullisesti, jonka aikana nauhuri nauhoittaa keskustelun. Haastattelun pituus on noin 30 minuuttia. Pysin suorittamaan haastattelut ennen toukokuun loppua, jolloin joudun palauttamaan nauhurin. Saan nauhurin mahdollisesti uudelleen lainaan jossain vaiheessa kesäkuuta.

Haastatteluja käytän graduni aineistona, jonka pohjalta pyrin tekemään havaintoja ihmisten suhteesta keinovaloihin. Lisäksi pyrin määrittelemään rajaa liiallisen ja sopivan keinovalojen käytön välillä. Haastattelut litteroidaan ja tallennetaan Keski-Suomen Muistiarkistoon (KSMA), jossa ne ovat myös myöhempien tutkijoiden käytettävissä. Haastateltava voi halutessaan pysyä anonyyminä ja voi olla antamatta lupaa litteroinnin tallennukseen KSMA:han, jolloin aineisto hävitetään.

Liite 2. Haastattelukysymykset

Ikä, nimi, ammatti yhdistystausta, asuinpaikka?

Mitä keinovalo on sinun mielestäsi?

Mitä on liiallinen valo? Milloinka se on liiallista?

Miksi sytytät valot? Onko jokin tietty ajankohta?

Millaisia kokemuksia sinulla on ollut pimeyden ja keinovalojen kanssa?

Milloin sinusta on tuntunut siltä, että valo on käynyt häiritseväksi? Onko sinulla antaa esimerkki tapauksia?

Minkälaisia mielikuvia/asenteita valo sinussa herättää? Entä pimeys?

Vaikuttaako hämärä elämääsi ja millaisia mielikuvia sinulla on siitä?

Liite 3. Jatkokysymykset

Koska jatkokysymyksiä kertyi sitä mukaan kuin haastattelut etenivät, ei niitä ole esitetty kaikille haastatelluille.

Oletko aiemmin vastannut tämänkaltaisiin kysymyksiin?

Koetko, että keinovalaistus on maanseudulla aktiivisuuden merkki?

Mitä mieltä olet katuvalojen säästösammutuksista?

Koetko keinovalot hallitsemattomiksi?

Keinovalaistuksen ja luonnonvalaistuksen vastakkainasettelu. Teknologia vastaan luonto?

Liite 4. Esikysymykset ja sähköpostihaastattelu

Haastattelijan lähettämä alkuperäinen viesti:

Eli lähetän sinulle nyt nämä kysymykset, joihin voit vastata. Saat kirjoittaa niin paljon kuin haluat. Voit lähettää vastauksesi, vaikka tekstitiedostonakin, jos et sähköpostissa halua ryhtyä kirjoittamaan. Tämä ei ole vielä virallinen haastattelu vaan testaan että kuinka kysymykset toimivat ja saanko aineistoa tarpeeksi.

Mitä keinovalo on sinun mielestäsi?

Mitä on liiallinen valo?

Mistä syystä sytytät valot ja milloin?

Millaisia kokemuksia sinulla on pimeyden ja keinovalojen kanssa?

Milloin sinusta on tuntunut siltä, että valo on käynyt häiritseväksi?

Minkälaisia mielikuvia valo sinussa herättää? Entä pimeys?

Vaikuttaako hämärä elämääsi ja millaisia mielikuvia sinulla on siitä?

Haastateltavan vastaus:

Tässäpä jotain...

> Eli lähetän sinulle nyt nämä kysymykset, joihin voit vastata. Saat kirjoittaa niin paljon kuin haluat. Voit lähettää vastauksesi, vaikka tekstitiedostonakin, jos et sähköpostissa halua ryhtyä kirjoittamaan. Tämä ei ole vielä virallinen haastattelu vaan testaan että kuinka kysymykset toimivat ja saanko aineistoa tarpeeksi.

> Mitä keinovalo on sinun mielestäsi?

Keinovaloa on kaikki ihmiskunnan tuottama valo. Tähän lukeutuu myös palavista aineista syntyvät liekit.

> Mitä on liiallinen valo?

Valo joka häikäisee. Häiritsee esim. päivä/yörytmiä (haittaa unta).

> Mistä syystä sytytät valot ja milloin?

Jos on liian hämärää vaikkapa lukemista varten.

> Millaisia kokemuksia sinulla on pimeyden ja keinovalojen kanssa?

Keinovalot lisäävät turvallisuuden tunnetta pimeällä. Toisaalta jos keinovalo on liian kirkasta, kontrasti pimeään ja valon välillä on liian suuri. Näin ollen mielestäni olisi parempi, mikäli keinovalot olisivat lähtökohtaisesti himmeämpiä.

> Milloin sinusta on tuntunut siltä, että valo on käynyt häiritseväksi?

Mikäli se haittaa nukkumista. Mikäli valo on liian kirkasta suhteessa taustavalon määrään. Myös valon väri vaikuttaa.

> Minkälaisia mielikuvia valo sinussa herättää? Entä pimeys?

Valo herättää mielikuvan lämmöstä ja rauhallisuudesta. Pimeys lähtökohtaisesti jotain tunteimatonta. Tähtiharrastus tuo tietenkin oman elementin: pimeä mahdollistaa harrastamisen.

> Vaikuttaako hämärä elämääsi ja millaisia mielikuvia sinulla on siitä?

Hämärä toki vaikuttaa elämiseen. Tämän vuoksi tarvitsen keinovaloa. Hämärä tuo pimeyden ja vastavuoroisesti taas johtaa valoon. Valokuvausharrastuksen vuoksi hämärä on itselleni mieleinen: valokuvauksellisesti parasta aikaa on aamuhämärän hetki.

Liite 5. Kenttäpäiväkirja

Puhtaaksi kirjoitettu versio päiväkirjasta, alkuperäisen ollessa käsinkirjoitettuna vihkoon. Olen korjannut joitain sanoja ja lauseita kieliopillisesti. Muuten teksti on alkuperäisessä asussaan. Viimeisestä haastattelusta ei ole merkintää.

Haastattelu 1

Ensimmäinen haastattelu ohitse. Tuli vähän puskesta, mutta sain hoidettua. Ehkä olisi ollut parempi, mikäli olisi ollut enemmän aikaa valmistautua henkisesti. Rupesin miettimään haastateltavan vastauksia hämärän merkityksestä eräänlaisena siirtymätilana. Hieman arastelin muutamissa kohdissa, koska tuntui, että sanomiseni saattaisi johdatella haastateltavaa.

Haastattelu 2

Toinen haastattelu. Samoja teemoja alkaa löytyä. Kuitenkin teemat ovat samoja kuin Lyytimäen kyselyssä. ”Hämärä” on kuitenkin uusi teema. Haastateltava mainitsi, että olisi hyvä, mikäli lähettäisin kysymykset etukäteen. Epäily. Johdattelenko liiaksi, kun selitän mitä haen kysymyksilläni?

Haastattelu 3

Tein haastattelun raskaan työpäivän jälkeen, onneksi siitä ei ollut haittaa. Tajusin, että haastateltavat antavat pitkiä ja monipuolisia vastauksia vaikka ovatkin tähtiharrastajia, korjaten näin ennakkoletukseni. Alan saamaan itseluottamusta osallistumalla keskusteluun enemmän ja esittämällä lisäkysymyksiä. Sain suurta rohkaisua tästä haastattelusta.

Haastattelu 4

Eräällä tapaa hankala haastattelu. En saanut kovinkaan runsaita vastauksia. Tein lisäkysymyksiä aiempien haastatteluiden pohjalta, mutta ne eivät oikein toimineet.

Haastattelu 5

Tästä haastattelusta ei tullut oikein mitään erityisempää. Ainoastaan haastateltavan heikko kunto loi välillä hieman erilaisia tilanteita.

Haastattelu 6

Haastateltava oli juuri palannut jenkeistä. Johtuiko siitä vai kenties muusta syystä, että hänen kätensä jatkuvasti olivat levottomat. Levottomuus ainakin tarttui minuun.

Haastattelu 7

Hyvä haastattelu, jossa haastateltava esitti hyviä kommentteja keinovaloista ikäihmisen näkökulmasta. En ollut ennen asiaa ajatellutkaan siltä kannalta. Pitkän tauon jälkeen oli hieman hankaluuksia päästä mukaan haastattelu rutiiniin, mutta kyllä se siitä parani.

Haastattelu 8

Haastateltavan tuntui hieman jännittävän alussa, mutta kyllä se siitä sitten parani. Hyvin käytännönläheiseltä kannalta tarkasteltiin asioita ja pelkäsin hieman, ettei materiaalista tule niin runsasta, mutta 26 min on ihan ok. Sain kuulla, että aikaisemmat haastateltavat olivat kehuneet minua ja kysymyksiäni. Henkilökohtaisesti olen välttänyt mainitsemasta ihmisten tietoja, mutta jos he itse asiasta kertovat, niin siitä vaan.

Haastattelu 9

Ei merkintää.